

KAMU KAYNAKLARININ ETKİN KULLANIMININ SOSYAL HAKLARA ETKİSİ

Arş. Gör. Eda YILDIZ*

ÖZET

Sosyal hakların gerçekleştirilmesi, bir hukuki problem olarak güncelliğini hiçbir zaman kaybetmemekte, anayasal sistemin başlıca konularından biri olarak varlığını sürdürmektedir. Her ne kadar, sosyal hakların tanınıp tanınmayacağına yönelik tartışmalar tarihsel olsalar da ekonomik kriz gibi istisnai durumlarda sözü geçen tarihsel tartışmalar biçim değişikliğine uğrayarak da olsa tekrarlanmaktadır. Ayrıca, sosyal hakların kapsamı sürekli olarak genişlemekte, gerçekleştirilmelerinde takip edilen usuller de çeşitlenmektedir. Bu açıdan, sosyal hakların tarihin akışı içindeki seyrini izlemek, siyasal ve hukuki sistemdeki kuruluşunu ve işleyiş mekanizmalarını gözlemlemek, bu hakların bugün alması gerekli olan biçimi tespit etmek açısından önem arz etmektedir. Kamu kaynaklarının sosyal hakların gerçekleştirilmesi bağlamında etkin kullanımı, mali koşullara, toplumun ihtiyaçlarına, yönetimin kalitesine ve toplumdaki talebin derecesi ile talepleri karşılamanın siyasi maliyetine bağlı olarak değişkenlik gösterir. Bu değişkenlerdeki değişimin hızı, kamu kaynaklarının kullanımında etkinliğin sağlanmasında olumlu ve olumsuz etkisi olan faktörlerin güncel olarak incelenmesini gerekli kılmaktadır. Zira haklar, yalnızca anayasalarda ve yasalarda kapsamaları belirlenmekle gerçekleştirilemezler. Onları güvence altına almak için, zeminlerini de korumak gerekir.

Anahtar kelimeler: Liberal Devlet, Sosyal Devlet, Sosyalizm, Sosyal Demokrasi, Sosyal Haklar, Kamu Kaynakları.

---

* Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Anayasa Hukuku Anabilim Dalı, eyildiz@ybu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-2682-6770, (Geliş Tarihi: 13.02.2020 – Kabul Tarihi: 17.03.2020).

THE IMPACT OF EFFECTIVE USE OF PUBLIC RESOURCES ON SOCIAL RIGHTS

ABSTRACT

The realization of social rights never loses its current status as a legal problem and continues to be one of the main issues of the constitutional system. Although the discussions about whether social rights will be recognized are historical, in exceptional cases such as the economic crisis, the mentioned historical discussions are repeated, albeit with a change of form. In addition, the scope of social rights is constantly expanding and the procedures followed in their implementation are diversified. In this respect, it is important to monitor the course of social rights in the course of history, to observe the establishment and functioning mechanisms in the political and legal system, to determine the form that these rights should take today. The effective use of public resources in the context of the realization of social rights varies depending on financial conditions, the needs of the society, the quality of management and the degree of demand in the society and the political cost of meeting the demands. The speed of the change in these variables necessitates the up-to-date analysis of the factors that have a positive and negative impact on ensuring the effectiveness in the use of public resources. Because rights cannot be realized only by determining their scope in the constitutions and laws. In order to secure them, it is also necessary to protect their ground.

Keywords: Liberal State, Social State, Socialism, Social Democracy, Social Rights, Public Sources.

GİRİŞ

Liberalizm, devletin mümkün olabildiğince küçük ve bireylerin hayatı üzerindeki devlet etkisinin mümkün olduğunca az olduğu devlet modelinin temelindeki düşüncedir. Adalet, güvenlik hizmetleri dışında onu hem pozitif anlamda hem de negatif anlamda duyumsamak zordur. Liberal devletin varlığının hissedilmemesindeki pozitif yan, bu tür bir devletin bireysel hak ve özgürlüklere müdahalesinin minimum seviyede olmasıdır. Negatif yan ise vatandaşın hayatını idame ettirmesinde devleti bir dayanak olarak yanında hissedememesinden kaynaklanır. Böyle bir devletin sosyal adaletin sağlanması, dezavantajlı grupların sosyal ve ekonomik varlığının güçlendirilmesi, fırsat eşitliğinin sağlanması gibi yükümlülükleri yoktur. Vatandaşlar doğal seleksiyon kuralları içinde hayatlarını idame ettirmeye çalışırlar. Bu tür bir devlet anlayışının sürdürülebilirliğinde karşılaşılan zorluklar, sosyal hakların varlığının kabulünü ve sosyal devletin ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir.

Sosyal hakların kabullenilmesi ancak devletlerin, liberal düzenin kökünden tehdit edilmesi karşısında onu belirli tavizler vererek de olsa koruma refleksleriyle gerçekleştirebilmiştir. Düzenin kökünden tehdit edilmesi, sanayi devrimini izleyen sömürü düzenine karşı yükselen hayat şartlarının iyileştirilmesine yönelik itirazları müteakip, Marksizm'in yükselişiyle gerçekleşmiştir. Sosyalizm, Marx ve Engels tarafından oluşturulan Komünist Manifesto (bundan sonra Manifesto) yeni bir sisteme kavuşmuştur. Sosyal hakların doğmasına ve devletlere kabul ettirilmesine yol açan toplumsal hareketlere kaynaklık eden bu düşünce yapısına göre, tarih, sınıf savaşlarından ibarettir. 19. Yüzyıl itibarıyla bu savaşın sanayinin doğurduğu burjuva sınıfı ile işçilerden oluşan proleterya arasında olduğu ifade edilir. Sanayi, emeğe ihtiyaç duyar. Üretim için mutlak gerekli olan emeğin sahibi işçilerdir. Burjuva, doğal olarak düşmanını doğurmuştur. Burjuva yönetiminde işçiler, köleleştirilir. Bir sınıfın diğer sınıfı yönetmesinin tek yolu onu köleleştirmektir. Fakat bir sınıfı devamlı olarak ezebilmek için ona hiç değilse belli yaşam koşullarını sağlamak zorunludur. Modern emekçinin yaşam koşullarının sanayinin gelişmesine zıt bir şekilde git gide kötüleşmesi, işçilerin yaşamlarını idame ettiremeyecek duruma gelmeleri bu devamlılığı kırar. Burjuvazi, yönetemez hale gelir. İşçiler,

başta parçalı ve ayrı ayrı olsa da burjuvanın üretim süreçlerini kolaylaştırmak için yarattığı güçlü ulaşım ve iletişim ağının katkısıyla gittikçe güçlenip birleşerek burjuva ile savaşırlar ve sonunda yenmeleri kaçınılmazdır.¹ Manifesto’da yer aldığı biçimiyle komünistlerin amacı, “*proleteryanın bir sınıf olarak oluşması, burjuvazinin egemenliğinin sona erdirilmesi, siyasal iktidarın proleterya tarafından ele geçirilmesi*” dir. Bu, reformcu anlayışla bağdaşmamaktadır. Bütüncül bir sistem değişikliğine ve özel mülkiyetin ortadan kaldırılmasına işaret etmektedir.²

Sosyalizmin hukuku dönüştürmesi, ekonomi politğin eleştirisi üzerinden olmuştur. Modern sanayi toplumunun önemli bir aktörü olan işçilerin üretmeye ve kapitalist sistem içinde rollerini ifa etmeye devam etmeleri için sosyal hakların kabulü zorunlu hale gelmiştir. Komünist bakışın hukuka yansması, sosyal hakların yasalarla ve anayasalarla tanınması şeklinde cereyan etmiştir. Özel mülkiyetin ortadan kalkması ve proleterya diktatörlüğü tehdidi altında olan devletler, kendilerine pozitif yükümlülük yükleyen sosyal hakları meşru kabul etmek durumunda kalmışlardır.

Sosyal devletlerin başarısı sosyal hakları sağlama kabiliyetleriyle ölçülmüştür. Devlet, sosyal hakları yerine getirebilmek için kamudan elde ettiği kaynakları kullanır. Kaynakların etkin kullanılması, sosyal devletin amacını gerçekleştirmek adına oldukça önemlidir. Etkin kullanımı olumlu yönde etkileyen faktörler arasında, toplumun ihtiyaçlarının öncelik sırasına göre doğru belirlenmesi, profesyonel planlama, katılımcı yönetim ve etkin denetim mekanizmalarının varlığı sayılabilir. Popülist siyaset, aşırı borçlanma, nepotizm ve yolsuzluk ise, etkin kullanımı olumsuz etkileyen faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunların yanında politik kültürün harcamaların şekillenmesinde önemli bir payı bulunmaktadır.

Devletlerin sosyal haklara yaklaşımının ve sosyal hakları gerçekleştirme yolunda tercih ettiği politikanın belirlenmesinde, siyasal ideolojilerin etkilerini

---

¹ Moore, Samuel/Engels, Friederich (Editor and translator) (1888), Manifesto of the Communist Party, 1st English Edition of Marx, Karl/Engels, Friederich (1848), Manifest der Kommunistischen Partei, Chicago, Charls H. Kerr&Company (Çeviren: Üster, Celal/Deşiş, Nur, Komünist Manifesto, 22. Basım, İstanbul, Can Yay.) s.49-65.

² Moore/Engels, s.66.

güçlü bir şekilde görmek mümkündür. Günümüzde bu ideolojilerin başında neo-liberalizm gelmektedir. Bunun karşısında sosyalizm, temel düşünce zeminini koruyarak da olsa yeni formlarıyla ve söylemleriyle neo-liberal düzene karşı yeni yaklaşımlar önermektedir. Bu sebeple çalışmamızın ilk kısmında kamu harcamalarını hangi siyasal ideolojilerin nasıl etkilediği üzerinde durulacaktır. İkinci kısımda ise kamu kaynaklarının kullanımında etkinliği artıran ve azaltan faktörler incelenecektir.

I. SOSYAL HAKLARIN GERÇEKLEŞTİRİLMESİ VE KAMU GELİRLERİNİN KULLANIMINDA BAZI SİYASİ İDEOLOJİLERİN ETKİLERİ

A. LİBERALİZMİN ETKİSİ

Liberalizmin önemli düşünürlerinden John Locke'a göre, doğal yaşam halinde insanlar mutlu, huzurlu ve özgür yaşamaktaydılar.³ Bu yaşam biçimini muhafaza etmek için bir toplum sözleşmesi yapmışlardır.⁴ Zira doğal yaşamda hem kişilerin hakları daima tehdit altındadır hem de bireyler haklarına tecavüz edilmesi durumunda cezalandırma hakkını bizzat kullanmaktadırlar.⁵ Cezalandırmada objektif kıstasların olmaması, gayrı adil ve çatışmacı bir topluma dönüşme tehlikesi yaratmaktadır.⁶ Bu tehlikenin önüne herkesin herkesle yaptığı bir sözleşmeyle geçilebileceği görülmüştür.⁷ Locke, eşitliğe, her insanın kendi doğal özgürlüğünü sağlayacak eşit haklara sahip olması perspektifinden yaklaşmıştır. Bu yaklaşım, hukuki eşitlik yaklaşımı olup, sosyal eşitlik anlayışından uzaktır.⁸ Özgürlüğü doğal siyasi yükümlülüklerin olmaması biçiminde, mülkiyet ise egemene karşı ileri sürülebilecek bir hak

³ Akad, Mehmet/Vural Dinçkol, Bihterin/Bulut, Nihat (2016) Genel Kamu Hukuku, 12. Basım, İstanbul, Der Yay., s.131.

⁴ Ağaogulları, Mehmet Ali (Editör) (2018) Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler, 8. Baskı, İstanbul, İletişim Yay., s.493.

⁵ Ağaogulları, s.493, Akad/ Vural Dinçkol/ Bulut, s.131.

⁶ Ağaogulları, s.493, Akad/ Vural Dinçkol/ Bulut, s.131.

⁷ Akad/ Vural Dinçkol/ Bulut, s. 132.

⁸ Tanör, Bülent (1978) Anayasa Hukuku'nda Sosyal Haklar, 1. Basım, İstanbul, MAY Yay., s.79.

olarak algılamıştır.⁹ Esasen burada, burjuvazinin yalnızca egemene karşı değil, halktan gelecek talep ve baskılara karşı korunma isteğinin de etkisi büyüktür.¹⁰ Zira devlet, yasal düzenlemelerle burjuvaziye korurken, işçi-işveren ilişkilerini görmezden gelmiştir.¹¹ Bu temelde, ekonomik özgürlük de, kişinin devletten veya diğer kişilerden gelecek bir zorlama olmaksızın tercih ettiği şekilde ekonomik yaşama katılabilmesi biçiminde telakki edilmiştir¹² ve bunun devletin müdahalesinin en az olduğu bir ortamda mümkün olacağı düşüncesi hakim olmuştur. Zira ekonomik haklar mutlak olup, sınırlama kabul etmezler.¹³ Sosyal haklar ve ekonomik hakların tanımı ve içeriği tartışmalarında¹⁴ ileri sürülen görüşlerden birinde ifade edildiği gibi, sosyal haklar gelişirken, ekonomik haklar geriler.¹⁵

Liberal devlet savunucuları devletin sosyal ve ekonomik hakları sağlamadaki rolü üzerinde farklı görüşlere sahip olmuşlardır. John Stuart Mill, Jeremy Bentham, Adam Smith, David Hume gibi klasik liberaller, devletin kamu hizmetinde ya da sosyal güvenliğin ve sosyal adaletin sağlanmasında bir ölçüde rol almasını kabul ederler.¹⁶ Devletin ekonomiye müdahalesinin arttığı merkantilist yönetime tepki olarak görüşlerini dile getirmiş olan Smith, herkesin kendi çıkarı doğrultusunda hareket etmesini doğal özgürlük sistemi olarak adlandırmış, bu durumun toplumu zenginleştireceğini ve refahı getireceğini savunmuştur. Bununla birlikte, kamunun yararına olan bazı

⁹ Ağaogulları, s.486.

¹⁰ Tanör, s.57.

¹¹ Tanör, s.57.

¹² Savaş, Vural Fuat (2013) “Ekonomik Haklar, Refah Devleti ve Adalet Üstüne Bazı Düşünceler”: Güriz, Adnan (Editör) Adalet Kavramı, 3. Baskı, Ankara, Türkiye Felsefe Kurumu Yay., s.125-137, s.126.

¹³ Tanör, s.77.

¹⁴ Bulut, Nihat (2009) Sanayi Devriminden Küreselleşmeye Sosyal Haklar, 1. Baskı, İstanbul, On İki Levha Yay., s.67.

¹⁵ Tanör, s.77. Ekonomik hakların sosyal haklarla birlikte zikredilerek yakın anlamda kullanıldığı yaklaşım için bkz. Algan, Bülent (2007) Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması, 1. Baskı, Ankara, Seçkin Yay., s.28.

¹⁶ Brennan, John (2012) Libertarianism: What Everyone Needs to Know, 1st Edition, London, Oxford University Press (Çeviren: Yayla, Atilla (2015) Liberteryenizm, 1. Baskı, Ankara, Liberte Yayınları, s.35.

harcamaları devletin yapması gerektiğini dile getirmiştir. Örneğin, iletişim, eğitim, bayındırlık işleri (yol, köprü liman yapımı vs.) yapmanın birey çıkarlarıyla uyumlayabileceğinden hareketle devletin bu harcamaları yapması gerektiği görüşünü ortaya koymuştur.¹⁷ Bayındırlık işleri için kamu giderlerinden faydalanmaya gerek olmadığını, bunların genelde kendi masraflarını karşılamaya yeterli bir gelir sağlayacak şekilde kolayca yönetilebileceğini ifade etmiştir.¹⁸ Savunmayı, adaleti, devletin baş makamının saygınlığını destekleme giderlerini de devletin üstlenmesi gereken giderler arasına dahil eden Smith, bu giderleri karşılayacak gelirin kısmen hükümdara veya devlete özgü olan sermaye ve toprak gelirinden elde edilen kâr ya da faizden, ağırlıklı olarak da vergilerden sağlanabileceğini belirtmiştir.¹⁹ Vergilerin devlet tarafından; kesin, öngörülebilir, malî imkanlar ölçüsünde, ödeme kolaylığı sağlayacak biçimde ve zamanında toplanmasını gerekli ve adil görür.²⁰ Bununla birlikte devletin vergi düzenlemelerinde dikkatli olması gerektiği konusunu da atlamaz.²¹ Buna rağmen tüm klasik liberallerin sosyal adalet ve kamu hizmetinin devletçe üstlenilmesi konusuna aynı şekilde yaklaştığını söylemek mümkün değildir. Zira bazıları, görüşlerini sosyal adalet kavramı ortaya çıkmadan önce ifade etmiştir.²²

Adalet problemi, “ortak iyi” ya da “fayda”nın ne demek olduğu sorusu etrafında gelişen bir tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Bu noktada klasik liberaller arasında saydığımız Jeremy Bentham ve J.S. Mill’in görüşleri önem

¹⁷ **Smith, Adam** (1776) *The Wealth of Nations*, 1st Edition, London, W. Strahan and T. Cadell (Çeviren: Derin, Haldun, Milletlerin Zenginliği, 5. Baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yay.) s. 763.

¹⁸ **Smith**, s.805.

¹⁹ **Smith**, s.917,927.

²⁰ **Smith**, s.927-929.

²¹ Dört etkenin, devlet hazinesine katkı sağlamaması gerekenden çok daha fazla miktarda vergiyi halkın cebinden çıkaracağını öngörür: Bu etkenler, mealen; ”Vergi toplanmasında, bahşiş ile çalışan çok sayıda memurun çalıştırılması, halkı çalışmaktan ve yeni uğraş alanlarına girmekten yıldıracak kadar yüksek miktarda vergilerin alınması, verilerin mükelleflere mantıksız gelen oranlarda belirlenmesinden ötürü kaçakçılığın artması ve vergi tahsildarlarının halkı yoğun şekilde sıkıştırılmalarının getireceği psikolojik deformasyonun sebep olduğu yıpranma” şeklindedir. **Smith**, s.929-930.

²² **Brennan**, s.39.

arz etmektedir. Bentham'a göre yasa koyucunun konusu kamunun mutluluğu, muhakeme ilkesi de "genel fayda" olmalıdır ve bu ifadeden herkes aynı şeyi anlamalıdır.²³ Bireyin ve topluluğun çıkarının neliğini Bentham şöyle açıklar:

*"Bir bireyin faydasına ya da çıkarına uygun olan, kendi toplam refahını artırmaya yönelendir. Bir topluluğun çıkarına veya faydasına uygun olan ise topluluğu oluşturan bireylerin toplam refahını artırmaya yönelendir."*²⁴

Mill ise bir şeyde hak sahibi olmayı, toplumun bir kişiyi o şeyin üzerinde hak sahibi olarak savunmak zorunda olması ile açıklar. Ona göre toplum bunu ancak "genel fayda" için yapar.²⁵ Geliştirdiği adalet teorisiyle liberaller arasında önemli bir yer edinmiş olan Rawls, Bentham ve Mill'in faydacılık ve devlet tarafından ortak iyinin sağlanması üzerine kurdukları teoriye karşı çıkar.²⁶ Çoğunluğun çıkarı yerine bireysel özgürlüğün önemine vurgu yapar.²⁷ Bireylerin özgürce elde ettikleri değerleri paylaşmalarının ve sosyal adalet ilkelerini benimsemelerinin toplumdaki temel kurumlar içindeki hakların ve ödevlerin tahsis edilmesinin yolunu sağladığını ifade eder.²⁸ Ona göre;

*"İnsanlar, adalet kavramının keyfi bir farklılık içinde olmaması, uygun bir denge nosyonunu içermesi, kabul ettikleri şekliyle adalet ilkelerini yorumlamalarına imkân verilmesi durumunda adil kurumların bu şekilde açıklanması konusunda anlaşabilirler."*²⁹

Katı liberaller devletin "jandarma devlet", ya da "gece bekçisi" olması gerektiğine, yalnızca bir mahkeme sistemi, askeri koruma ve polis hizmeti

²³ **Bentham, Jérémie** (1830) *Traité de législation civile et pénale*, Volume 1, Trad. Par. Étienne Dumont, Troisième éditions, Paris, Rey et Gravier Libraires, pp. 1-152 (Çeviren: Asal, Barkın (2011), *Yasamanın İlkeleri*, 1. Baskı, İstanbul, Onikilevha Yay., s.1)

²⁴ **Bentham**, s.2.

²⁵ **Mill, John Stuart** (1863) *Utilitarianism*, 1st Edition, London, Parker, Son and Bourn, West Strand (Çeviren: Murteza, Gökhan, *Faydacılık*, 1. Basım, İstanbul, Pinhan Yay.), s.86.

²⁶ **Beriş, Hamit Emrah** (2002) "Çağdaş Liberalizmde Farklı Yönelimler: John Rawls ve Robert Nozick", *Liberal Düşünce Dergisi*, S:28, s.197-205, s.198.

²⁷ **Beriş**, s.198.

²⁸ **Beriş**, s.199; **Rawls, John** (1999) *A Theory of Justice*, Harvard University Press (Çeviren: Coşar, Vedat Ahsen (2017) 1. Baskı, Ankara, Phoenix Yay), s.32-33.

²⁹ **Rawls**, s.34.

sağlaması gerektiğine inanır.³⁰ Bu düşünürlerin görüşleri arasında vergi toplanmasının dahi hak ihlali olduğu yer alır. Katı liberallere Robert Nozick³¹, Murray Rothbard ve Eric Mack örnek verilebilir.³²

1. Sosyal Haklara Neo-Liberal Bakış

Sosyal devlet anlayışı yıllar içerisinde değişim ve dönüşüm geçirmiş, farklı biçimlerde uygulanmış ve farklı kesimlerden eleştiriler almıştır.³³ 1970’lerde yaşanan ekonomik krizin sosyal devlet uygulamalarına dayandırılması neticesinde, devletin küçülmesini ve sosyal adaleti sağlamaya yönelik faaliyetlerinden vazgeçmesini tek çıkış yolu olarak gören neo-liberal yaklaşım ağırlık kazanmıştır. 1980 ve sonrasında İngiltere’de Margeret Thatcher, ABD’de Ronald Reagan ile can bulan neo-liberaller sosyal devlet düşüncesine karşı tepkilerini bu görüş çerçevesinde ortaya koymuşlardır.³⁴ Friedrich Von Hayek, Milton Friedman, Robert Nozick, neo-liberal akımın temsilcilerindedir.

Sosyal devlete karşı tepkiyi doğuran, ekonomik kriz ve küreselleşme olmuştur.³⁵ Neo-liberal görüşe göre devletin ekonomik ve sosyal yaşamdaki rolü küçültülmeli, serbest pazarın rolü artırılmalıdır.³⁶ Refah devleti, piyasayı boğmaktadır, çalışma tasarruf etme ve yatırım yapma dürtülerini

³⁰ Brennan, s.37.

³¹ Nozick’in “Devlet, Anarşi ve Ütopya” adlı eserine yazdığı sunuşta Murat Borovali, onu doğrudan Neo-Liberal akımın içinde telakki etmiş, katı liberal olarak vasıflandırmamıştır. “Katı Liberal”, Brennan’ın yaptığı sınıflandırmadan bir alıntıdır. Bkz. Brennan, s.196; Nozick, Robert (1974) Anarchy, State and Utopia, 1st Edition, New York, Basic Books (Çeviren: Oktay, Alişan, Anarşi, Devlet ve Ütopya, 2. Baskı İstanbul Bilgi Üniv. Yay., İstanbul) s.10.

³² Brennan, s.37.

³³ Toprak, Oğuz (2012) Refah Devleti ve Kapitalizm, 1. Baskı, İstanbul, İletişim Yay., s.14-22.

³⁴ Brennan, s.38.

³⁵ Güzel, Ali (2012) “Sosyal Devlet ve Sosyal Haklar”: Kaboğlu, İbrahim (Editör), Anayasal Sosyal Haklar: Avrupa Sosyal Şartı, Karşılaştırmalı Hukuk ve Türkiye, 1. Baskı, İstanbul, Legal Yay., s.285.

³⁶ Güzel, s.285.

aşındırmaktadır.³⁷ Neo-liberal akımın temsilcilerinden Hayek, devletin kamu hizmetinde var olmasını fakat rolünün en az seviyede olması gerektiğini savunurken sosyal adaleti bir “serap” olarak nitelendirmiştir.³⁸

Neo-liberal görüşe göre, eğer sosyal hakların varlığı kabul edilecek olursa, devletin serbest piyasaya müdahalesinin artması gerekir. Bu da liberal devletin amaçladığı özgürlük ortamına bir engeldir. Devletin varlık gayesi, güvenliği sağlamak ve özgürlüğe müdahale etmemektir. Bundan fazlasına devlet karışmamalıdır. Katı liberallerden Nozick de “Anarşi, Devlet ve Ütopya” adlı eserinde bu görüşünü dile getirmiş³⁹ ve sosyal devlet anlayışını eleştirmiştir.⁴⁰ Sosyal adalet ve dağıtıcı adalet kavramlarını eş anlamlı olarak kullanan Nozick, adaletin hak edişe bağlı olduğunu ve bir dağıtımdan söz edilemeyeceğini ifade etmiştir.⁴¹ Devlet tarafından eğitim ve sağlık hizmetinin ücretsiz verilmesini ve bireylerin belirli asgari standartlarda yaşayabilmeleri için ekonomik destek sağlanması gibi konularda bireylerin hakları olduğu görüşünü yanlış bulmuştur.⁴²

Klasik liberallerden Hume’un kamu çıkarı diye bir şeyden bahsetmek mümkün olsa da, kamu çıkarının ne olduğu konusunda herkesin farklı düşünebileceği düşüncesini⁴³ izleyen Hayek’e göre sosyal adalet, belli bir grubun taleplerini kabullenmemiz gerektiği düşüncesini gizlemeye yarayan, içi boş bir kavramdır.⁴⁴ Aynı şekilde Brennan da, liberal demokratik meclislerin

³⁷ **Esping-Andersen, Gøsta (1996)** "After the Golden Age? Welfare State Dilemmas in a Global Economy", (Gøsta, Esping-Andersen (Editör)(1996), Welfare States in Transition: National Adaptations in Global Economies, Londra, Sage Publications, s. 1-3 (Çeviren: Yakut Çakar, Burcu/Balaban, Utku Barış“Altın Çağ Sonrası? Küresel Bir Ekonomide Refah Devleti İkilemleri”: Buğra, Ayşe/ Keyder, Çağlar (Editör) (2013) Sosyal Politika Yazıları, İstanbul, İletişim Yay.), s.55.

³⁸ **Hayek, Friederich A.** (2012) Law, Legislation and Liberty, 1.Edition, London, Taylor&Francis Group (Çeviren: Yayla, Atilla/Erdoğan, Mustafa/ Öz, Mehmet (2012) “Hukuk, Yasama ve Özgürlük”, 1. Baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yay), s. 512.

³⁹ **Nozick**, s.59-88.

⁴⁰ **Nozick**, s.201-299.

⁴¹ **Nozick**, s.208-210.

⁴² **Nozick**, s.13.

⁴³ **Hayek (2012)**, s.219.

⁴⁴ **Hayek (2012)**, s. 215-216.

ortak iyinin ne olduğu veya nasıl gerçekleştirileceği üzerinde anlayamayacaklarını, çıkmaza gireceklerini ve bunun da diktatörce tercihleri gündeme getireceğini öngörmüştür.⁴⁵ Kavramın belirsizliği, çoğunluğu elde bulunduran grubun çıkarlarının genel çıkar olarak dayatılmasını olası hale getirir.⁴⁶ Bu yüzden kamu çıkarı, çıkarlar toplamı değil, herkesin özgül amaçlarını gerçekleştirmesine olanak sağlayan ortamın yaratılması olarak anlaşılmalıdır. Genel refaha hizmet eden durum budur.⁴⁷ Bu durum, bir anlamda amaçlar üzerinde anlaşma gayesini ulaşılamaz görmek ve muhtemel ihtiyaçların karşılanmasına yarayacak uygun araçların tedariki konusunda anlaşmak anlamına gelir. Araçların kimin amacına ne kadar hizmet ettiği ise bilinmez.⁴⁸ Genel refah, bir düzen algılayışıdır. Bu düzenin yaratımı, herhangi bir grubun korunmasına yönelik aktif davranışı reddeder. Genel iyilik, ancak toplumdaki farklı gruplara ait çıkarların dengelenebilmesi halinde sağlanır. Fakat devletin buradaki yaklaşımı birtakım çıkarları gerçekleştirmeye yönelik olmamalıdır.⁴⁹ Sözü edilen düzen, devletin kolektif hakları tesis etme konusunda aktif olmamasını gerektirir. Bununa birlikte, genel refah düzeni tasavvurunda devletin, kendisine tevdi edilen maddi kaynakları mal ve hizmet sağlamak amacıyla kullanırken adil davranma yükümlülüğünün varlığı yadsınmaz.⁵⁰

Hayek'in, yine klasik bir liberal olan Adam Smith'in kamu hizmetlerinin devletin ödevi olduğu savını destekler nitelikteki görüşlerine göre, kamu sektörünün özel sektörden ayrı bir mevcudiyetinin olması, kamu hizmetlerinin sadece kamu sektörü tarafından yapılacağı anlamına gelmez.⁵¹ Vergi toplamanın kişilerin haklarının ihlali anlamına geleceğini savunan⁵² Nozick'in aksine Hayek, sosyal hakları tesis etmede kamu sektörünün bir ağırlığının olması gerektiği fakat bunun ancak vergi toplamakla sınırlı

⁴⁵ Brennan, s. 187.

⁴⁶ Hayek (2012), s. 220.

⁴⁷ Hayek (2012), s. 221

⁴⁸ Hayek (2012), s. 222.

⁴⁹ Hayek (2012), s. 226.

⁵⁰ Hayek (2012), s. 227.

⁵¹ Hayek (2012), s. 498.

⁵² Nozick, s.16-17.

olabileceğini ifade eder. Kamu hizmetinde özel sektöre ağırlık vermenin isabetli olduğu görüşündedir ve bunun kamu hizmetinin belli bir çoğunluğa odaklı şekilde yapılmasını önleyeceğine ve azınlığın taleplerini karşılayan arzı da sağlayacağına inanır.⁵³ Hatta Hayek, kamuya en etkili hizmetlerin idealist ve bir davaya adanmış kişi ve gruplarca, kendi ifadesiyle “bağımsız sektör” tarafından yapıldığını savunmuştur.⁵⁴ Öte yandan, yazar, rekabete dayalı serbest piyasanın kamu hizmetleri üzerindeki ağırlığının kaliteyi getireceğinin de altını çizmiştir. Aynı görüşü Butler’ın da dile getirdiği görülmektedir.⁵⁵ Bu noktada kamu tercihi teorisinden söz etmek mümkündür. Bu teoriye göre, bireyler karar alırken kamusal yararı değil kendi çıkarlarını gözetirler. Şirket yöneticileri, bürokratlar ve vatandaşların tümü buna dahildir.⁵⁶ Şu durumda kamu hizmetlerinin kamu sektörü tarafından yapılıyor olması, mutlaka kamu menfaatinin gözetildiği anlamına gelmeyebilir.⁵⁷ Kamu eliyle bir gruba, kişiye veya ideolojiye katkı sağlamak amacıyla da kamu hizmeti yapılabilir. Zira kamunun eli olan kamu görevlileri ve hangi hizmetlerin nasıl yürütüleceğine karar verme konumunda olan kişiler de kendi menfaatlerini, dolayısıyla içinde buldukları grup ve sahiplendikleri ideolojileri dikkate alabileceklerdir.

Neo-liberal yaklaşımın ve küreselleşmenin hem kamu hizmeti hem de sosyal politikalar yönünden etkileri olmuştur. Uluslararası sermayenin büyüklüğü, ulusal ekonomileri hem borçlandırmış, vergi cennetleri yaratarak vergi toplamayı zor hale getirmesi gibi yollarla yıpratmaya hem de kontrol etmeye başlamıştır. Sınır ötesi ekonomik faaliyetler ve küresel ölçekteki piyasa odaklı değişimin uluslararasılığı devletlerin sosyal politikalarını belirlerken

⁵³ **Hayek (2012)**, s.500; **Hayek, Friederich (1944)** *The Road to Serfdom*, 1. Edition, London, Routledge Press (Çeviren: Feyzioğlu, Turhan/Arşan, Yıldırım/Yayla, Atilla, Kölelik Yolu, 4. Baskı, Ankara, Liberte Yay.), s.63-64.

⁵⁴ **Hayek (2012)**, s.500.

⁵⁵ **Butler, Eamonn (2013)** *Foundations of a Free Society*, 1st Edition, London, Institute of Economic Affairs (Çeviren: Şahin, Hakan (2016) *Özgür Toplumun Temelleri*, 2. Baskı, Ankara, Liberte Yay., s. 181.)

⁵⁶ **Akçagündüz, Emre (2010)** “Kamu Tercihleri Teorisi ve Türkiye’ye Olan Etkisi Üzerine”, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, C:2, S:2, s.29-34.

⁵⁷ **Brennan**, s. 180.

sınırlı ve bağımlı hareket etmelerine sebep olmuştur.⁵⁸ Bu durum, ulus devletlerin serbest piyasa taleplerine uyum sağlamaktan başka şansları kalmadığı için harcamaları kısımaya yöneldikleri biçiminde de ifade edilmektedir.⁵⁹ Ayrıca hem soğuk savaş dönemi bakımından hem de 11 Eylül sonrasında NATO gibi uluslararası kuruluşların üye ülkelerin savunma harcamalarında artışa sebep olması da küreselleşmenin kamu harcamaları üzerindeki bir diğer etkisi olmaktadır.⁶⁰ Küreselleşme olgusunun, özel olarak kamu hizmetleri üzerindeki etkisi, devletin kamu hizmetinde üretici rolünden sıyrılmaya başlayıp koruyucu ve düzenleyici bir rol üstlenmeye başlaması olmuştur.⁶¹ Devletin küçülmesine yönelik anlayış ön plana çıkmış, devlet küçülürken hizmet kalitesinin artmasına yoğunlaşmıştır. Bununla birlikte, çevrenin korunması, AIDS ve uyuşturucuyla mücadele gibi yeni hizmet alanları tanımlanmıştır.⁶² Bu çerçevede, yeni kamu yönetimi anlayışı ön plana çıkmıştır. Buna göre, bürokrasi kamu hizmetinde verimliliği düşürmektedir ve hantallığa sebebiyet vermektedir. Hizmetler, özel hukuk sözleşmeleri ile özel sektöre yaptırılmalıdır.⁶³ Devletin rolü hizmeti sağlamak değil, hizmet üreten kuruluşlara altyapı hazırlamak, rekabet ortamı sunmak, vatandaşların bürokrasiyi denetleyebilmesine imkân sağlamak, sonuç odaklı hareket etmek,

⁵⁸ **Surrender, Rebecca** (2004) "Modern Challenges to the Welfare State and the Antecedents of the Third Way": (Lewis, Jane, Surrender, Rebecca (Editör) (2004), *Welfare State Change Towards a Third Way?*, 1st Edition, New York, Oxford University Press, s. 3-24.

⁵⁹ **Kleinman, Mark** (2002) "Crisis? What Crisis? Continuity and Change in European Welfare States": *A European Welfare State? European Social Policy in Context*, s. 1-27, 1. Baskı, London, Palgrave Macmillan (Çeviren: Yakut-Çakar, Burcu/Balaban, Utku Barış (2011) "Kriz mi? Ne Krizi? Avrupa Refah Devletlerinde Süreklilik ve Değişim": Keyder, Çağlar/Buğra, Ayşe (Editör) (2011) *Sosyal Politika Yazıları*, İletişim Yay., 5. Baskı, İstanbul), s.169.

⁶⁰ NATO'nun yayınladığı, üye ülkelerin savunma harcamalarına ilişkin 2019 yılı tahmini verileri için bkz. <<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/nato-ulkelerinden-savunmaya-buyuk-harcama/1515187>>, s.e.t. 08.08.2019.

⁶¹ **Göküş, Mehmet** (2011) *Kamu Hizmeti: Kuram, Politika, Uygulama*, 1. Baskı, Konya, Çizgi Kit., s.33.

⁶² **Göküş**, s.37.

⁶³ **Göküş**, s. 40.

vatandaşları müşteri olarak görmek olmalıdır.⁶⁴ Devlet kamu hizmetinde “kürek çeken değil yöneten” olmalıdır. Kamu hizmetlerini mümgüzelkün olduğunca sözleşme ve benzeri düzenlemelerle özel sektöre yaptırmalı, fonksiyonu daha çok, istenen sonuçlara ulaşmaya ve hizmetleri özel sektöre taşımaya yarayacak geliştirici yöntemler bulmak olmalıdır.⁶⁵ Hizmeti alanlara seçenek yaratmak, bürokratik yapıyı ortadan kaldırmak da devletin bu bağlamda hedefleri arasında olmalıdır.⁶⁶ Bu yeni anlayış, kendini Anglosakson ülkelerde daha çok hissettirmiştir.⁶⁷ Bununla birlikte, 19. Yüzyılda Belçika, İspanya, Fransa gibi ülkelerde de yol ve demiryolları yapımına özel kişilerin dahil edildiği görülmüştür.⁶⁸

Kamu hizmetlerini özel hukuk kişilerinin üstlendiği durumlar hukuk düzeninde kamu-özel iş birlikleri (KÖİ) olarak isimlendirilmektedir.⁶⁹ KÖİ’ler, sözleşmesel iş birlikleri ve kurumsal ortaklıklar olmak üzere iki şekilde gerçekleştirilebilir.⁷⁰ Kurumsal iş birlikleri, idarenin de içinde bulunduğu bir proje grubunun bir işletme kurarak bu işletme çerçevesinde hizmet ettiği ortaklıklardır.⁷¹ Sözleşmesel iş birlikleri, imtiyaz, yap-işlet-devret, işletme ve bakım sözleşmesi gibi sözleşmeler yoluyla kamu hizmetlerinin özel kişilere gördürülmesi biçiminde gerçekleşir.⁷²

⁶⁴ **Genç, Fatma Neval** (2007) “Türkiye’nin Küreselleşme Politikası ve Kamu Yönetimine Etkileri”: Eryılmaz, Bilal/Eken, Musa/Şen, Mustafa Lütfi (Editör), Kamu Yönetimi Yazıları: Teoride Değişim Yeniden Yapılanma Sorunlar ve Tartışmalar, 1. Baskı, Ankara, s.258-278.

⁶⁵ **Denhardt, Janet/Denhardt, Robert** (2011) *The New Public Service: Serving, Not Steering*, New York, M.E. Sharpe Yay., s.13.

⁶⁶ **Denhardt / Denhardt**, s. 14.

⁶⁷ **Denhardt / Denhardt**, s. 15.

⁶⁸ **Evren, Çınar Can** (2016) *Kamu-Özel İş Birlikleri: Kamu Hizmetlerinin Özel kişilere Sözleşme Yoluyla Gördürülmesinin Hukukî Rejimi*, 1.Baskı, Ankara, Seçkin Yay., s.35.

⁶⁹ **Evren**, s. 25-35.

⁷⁰ **Evren**, s. 193.

⁷¹ **Evren**, s. 194.

⁷² **Evren**, s. 219.

B. SOSYALİZMİN ETKİSİ

Sosyal hakların bugünkü biçimine ulaşmasında, sosyalizmin Marksizm öncesi algılanış biçiminin büyük bir tesiri vardır. Zira 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nde yer alan hukukî eşitlik ilkesinin gerçek bir eşitlik sağlamadığı, burada sözü edilen eşitliğin realize edilmeye muhtaç olduğu bu dönemde ileri sürülmüştür.⁷³ Sosyalizmin sözcük olarak ilk ne zaman ve kim tarafından kullanıldığıyla ilgili tartışmalar mevcuttur.⁷⁴ Bununla birlikte sonraları Marx ve Engels tarafından “ütopik sosyalizm” diye adlandırılan sosyalizm, Sint-Simon, Fourier ve Owen tarafından temsil edilmiştir.⁷⁵ Engels, bu üç düşünürün ortak özelliğinin, proleteryanın çıkarlarını korumak amacıyla değil, bütün insanlığı kurtarmak amacıyla ortaya çıkmaları ve ortak sağduyuyla adalete dayanmaları olduğunu ifade etmiştir.⁷⁶ Tarih olarak 1800-1830 arasına rastlayan dönemde entelektüel çevrede gelişen ve jakobenlerden etkilenen bir sosyalizm görülür. Bu düşüncenin işçi hareketlerine doğrudan etkisini görmek için 1830'lu ve 1940'lu yılları beklemek gerekecektir.⁷⁷ 19. Yüzyılın ilk yirmi yılında İngiltere'de, entelektüel alanda Owen ile gelişen sosyalist düşünce ile aynı dönemi paylaşmakla birlikte bu düşüncelerden bağımsız olarak devam eden toplumsal hareketler bulunmaktaydı.

Fransa'da daha çok kırsalda ve zanaatkarlar odaklı gerçekleşen ve İngiltere benzeri yasal engellemelerle karşılaşan işçi hareketleri, Fransız İhtilali ile güçlenen burjuvazinin gölgesi altında varlığını sürdürme gayreti içerisinde

⁷³ **Bulut**, s.45-46.

⁷⁴ **Thomas, Jean Paul** (1996) “Socialisme”: Raynaud, Philippe, Rials, Stéphane (Editör), Dictionaire de Philosophie Politique, 1ère édition, Paris, Presses Universitaires de France (Çeviren: Yerguz, İsmail (1996) “Sosyalizm”: (Çeviren: Yerguz, İsmail/Sevil, Necmettin Kamil, Ergun, Emel, Dilli, Hüsnü (2011) Siyaset Felsefesi Sözlüğü, 2. Baskı, İstanbul, İletişim Yay)), s.815-830.

⁷⁵ **Engels, Friedrich** (1968) Socialism: Utopian and Scientific, Sixth Printing, Moscow, Progress Publishers (Çeviren: Ünalın, Önder (1990) “Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm”, 6. Baskı, Ankara, Sol Yay.) s.67; **Uslu, Ateş** (2015) “Büyük Britanya ve İspanya'da İşçi Hareketlerinin Başlangıcı ve Ütopya Düşüncesi”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C:70, S:1, s. 35-63.

⁷⁶ **Engels**, s.67.

⁷⁷ **Uslu**, s. 36.

olmuştur.⁷⁸ Bunların içinde, Fransa’da yaşanan sefaletin sorumlusu olarak görülen Direktuar idaresine karşı darbe teşebbüsünde bulunan, Babeuf liderliğindeki “Eşitler Hareketi” de vardır.⁷⁹ Hareket, yayınladığı bildirisinde, 1789 ihtilalinin getirdiği prensipteki hak eşitliğinden daha ileri olan, hakiki bir eşitlik talep etmiştir. Toprak üzerinde mülkiyetin kalkmasını ve mal ortaklığı kurulmasını sağlamak istemişlerdir. Bu girişim, başarısız olmuştur.⁸⁰

19. yüzyılın başından itibaren sosyalizmin gelişimi Fransa’da iki düşünür ve yarattıkları ekoller üzerinden ilerlemiştir. Bunlar Fourier ve Saint-Simon’dur. Fourier, tüm insanlığın durumunun iyileştirmesine yönelmiştir. Fourier’in görüşleri, “... işçi sınıfının “refahını” sağlamak gibi bir hedef koymak yersizdir, keza bu durumda işçilerin tembelliğe itilme tehlikesi vardır. İngiltere’de zamanla artan dilenci sayısı bu duruma örnektir. Buna karşılık, “sınai çekim” mekanizmasını uygulamak, çalışmayı zevke dönüştürmek ve insanların çalışmayı benimsemesini sağlamak gerekmektedir. Yapılması gereken, tüm arzuları sanayiye uygulama sanatını geliştirmektir” biçiminde aktarılmıştır.⁸¹ Ona göre sosyalizmin hedefi tüm sınıfları memnun etmek olmalıdır. Eşitlik, arzulanan bir şey değildir, hatta düşünür onu “siyasal zehir” olarak isimlendirir.⁸² Bireylerin çabaları mutlaka birleşmelidir, aksi takdirde yapılan her şeyin israf olması söz konusu olmakta ve keşfedilenlerin yeniden keşfolunması gerekmektedir.⁸³ Rekabet yıkıcıdır ve yerini dayanışma ve anlaşma almalıdır, bireycilik ise yerini birlik ve beraberliğe bırakmalıdır.⁸⁴ Rekabet, ücretli emek adı altında köleliği diriltmekten başka bir işe yaramaz. Fourier, çalışma hakkını toplumun temel taşı olarak görür. Yapılan iş

⁷⁸ **Louis, Paul** (1946) Histoire Du Socialisme En France: 1789-1945,4th Edition, Paris, Libraire Marcel Rivieré el Cie (**Çeviren: Hulûsi, Şerif** (1966) Fransız Sosyalizmi Tarihi, Çev., İstanbul., Dördüncü Yay., s.22.

⁷⁹ **Louis**, s.26.

⁸⁰ **Louis**, s.27-32.

⁸¹ **Uslu**, s.58. (Charles Fourier’in 1829’da yayınladığı “ Le Nouveau Monde industriel et sociétaire ou Invention du procédé d’industrie attrayante et naturelle distribuée en séries passionnées” adlı eserinden aktarım)

⁸² **Uslu**, s.58.

⁸³ **Louis**, s.52.

⁸⁴ **Louis**, s.52.

karşılığında adil ücret alınması ve herkesin çalışma hakkına sahip olması bir arada gerçekleştirilmezse, ona göre özgürlük, eşitlik ve kardeşlik idealleri bir anlam ifade etmez.⁸⁵ Fourier'in düşüncesinde sınıf mücadelesine rastlanmaz. Düşünür bunun yerine bir medeniyeti tamamen kaldırıp yerine yeni bir medeniyet koymak niyetindedir.

Dönemin bir diğer öncü düşünürü olan Saint-Simon, özel mülkiyetin ve mülk sahiplerinin toplumdaki var oluşunu destekler, bununla birlikte bütün toplumun sanayiye dayanması nedeniyle sanayici sınıfın (imalatçılar, tacirler, işçiler) hâkim olduğu bir yönetim kurgular.⁸⁶ Zira onlar, yeni bir toplum inşa edecek, bunca yıkımın ardından toplumun mutluluğunu üretime dayalı olarak gerçekleştirecek olanlardır.⁸⁷ Yönetimde eğitimli kişilerin etkin olmasını önemser. 1789 ihtilalinin zorunlu olduğunu kabul etmekle beraber⁸⁸, Jakobenlerden etkilenmez, eşitlik ve özgürlüğün bireycilik sonucu ortaya çıkmış olmasından hareketle rekabet ve iktisadi anarşiye yol açtığını ifade eder.⁸⁹ Hedeflediği, görevler hiyerarşisine dayalı, ücret adaletinin sağlandığı bir teşkilatlanma ve herkesin değil, yalnız aydınların yönetimde yer aldığı bir istibdat modelidir.⁹⁰ Saint-Simon'un bu otoriter yaklaşımından etkilenen birçok düşünür, sosyalizmi bireycilik karşıtı ve toplumsal dayanışma yanlısı bir şekilde ele alır.⁹¹ Bu düşünce yapısına tepki olarak Leroux, "Bireycilik ve Sosyalizm" isimli makalesini yayınlamış, bu makalenin 1847'deki tekrar basımında, kardeşlik, eşitlik, birlik kavramlarını feda etmeden, bireyi ve toplumu uzlaştıran bir sosyalizmin mümkün olduğunu dile getirmiştir. Böylece sosyal demokrasinin ilk çerçevesini çizdiği söylenmektedir.⁹²

⁸⁵ **Louis**, s.54.

⁸⁶ **Uslu**, s.54.

⁸⁷ **Meriç, Cemil** (1995) Saint-Simon:İlk Sosyolog, İlk Sosyalist, 1. Baskı, İstanbul, İletişim Yay., s.49-50.

⁸⁸ **Louis**, s.41.

⁸⁹ **Uslu**, s.49.

⁹⁰ **Louis**, s.41.

⁹¹ **Besnier**, s.816.

⁹² **Besnier**, s.816.

C. SOSYAL DEMOKRASİNİN ETKİSİ

Sosyal demokrasi, sosyalizmden kökünü alan, fakat sosyalizmin yükselttiği eşitlik, refah ve hizmet taleplerini burjuva demokrasinin kurallarına uyarak gerçekleştirme gayretini taşıyan düşünce olmuştur.⁹³ Temsili demokrasiyi, haklarını elde etmek ve işçi sınıfını ezilmekten kurtarmak için meşru bir araç olarak gören sosyal demokratlar, sosyalizmin devrimci ruhunu öldürmekle suçlanmış olsalar da tarih boyunca birçok sosyal kazanımı bu demokrasi içinde kalma tavırları ile elde etmişlerdir. Hatta sosyalizmin getirdiği hak ve eşitlik anlayışının parlamentoda temsil edilmesini sağlamaları sebebiyle, çöken sosyalizmin mirasının yaşamasını sağladıkları ifade edilebilir. Liberal demokrasi sistemine entegre duruşları, Sosyal Demokratları Lenin, Stalin ve Mao'nun totalitarizminden uzak tutmuş ve geniş kitlelere fayda sağlamayı vadeden reformist çizgilerine kavuşturmuştur.

Liberal demokratik zeminde siyasal iktidarı elde etmek, çoğunluğun oyuna sahip olmaktan geçtiğinden, sosyal demokratlar, salt sınıf savunusu üzerinden siyaset yapmamışlar ve yalnızca işçi sınıfının oylarına talip olmamışlardır. Bunun yerine geniş bir tabanın desteğini almak istemişlerdir. Bu uğurda sosyalist olmayan partilerle koalisyon da yapmışlardır.⁹⁴ Sağlık hizmetinin sağlanması, eğitimde ileri bir seviyeye ulaşılması, emekli aylıklarında iyileştirme, çevrenin korunması, kadın ve çocuk hakları gibi herkese hitap eden siyasi hedefler üzerinde yapılan siyaset, sosyal demokratların toplumda belirli bir uzlaşmanın mimarı olmalarını kolaylaştırmıştır.⁹⁵ Yine de bu tercih, yekpare ve sürekli bir tercih değildir. Farklı ülkeler ve klikler bakımından bu konuda ayrılıklar gözlenmiştir.⁹⁶

⁹³ **Przeworski, Adam** (1985) *Capitalism and Social Democracy*, 1. Edition, Cambridge, Cambridge University Press (Çeviren: Atabağsoy, Naim/Çoban, Funda/Ata, İlkay/Torlak, Soner (2012) *Kapitalizm ve Sosyal Demokrasi*, 1. Baskı, Ankara, Phoenix Yay.), s.19-30.

⁹⁴ **Merkel, Wolfgang/ Petring, Alexander/Henkes, Christian/ Egle, Christoph** (2011) *Social Democracy in Power: The Capacity to Reform*, 1st Edition, London, Routledge (Çeviren: Özcan, Kıvanç/Baltacı, Erhan (2012) *İktidarda Sosyal Demokrasi*, 1. Baskı, İstanbul, Phoenix Yay, s.21.)

⁹⁵ **Przeworski**, s.49-51.

⁹⁶ **Przeworski**, s. 53.

Sosyal demokrasideki “demokrasi” vurgusu, bu düşüncenin sosyal hakları liberal demokrasi koşulları içinde gerçekleştirmesi kadar, başka bir şeyi daha ifade eder. Demokrasi, iktidarın denetlenmesini de içeren bir yapıdır. Bundan doğan bir zorunluluk olarak sosyal demokrasi de, sosyal refahın sağlanması hususunda iktidarın halka verdiği sözlerin tutulup tutulmadığını takip etmeyi amaç edinmiştir.⁹⁷ Meyer, bu amacın gerçekleştirilmesinin sosyal demokrasinin ilgi alanının politik sistem, temel haklar sistemi, politik kamusal alan, politik kültür, sivil toplum, politik ekonomi, eğitim sistemi gibi disiplinleri içine alacak şekilde genişlemesi ile sağlanabileceğini öngörmüştür.⁹⁸ Bu anlamda sosyal demokratlar hem iktidarda hem muhalefette sosyal standartların korunması ve geliştirilmesi maksadına hizmet etmeyi hedeflemişlerdir.

Sosyal demokrat partiler açısından sosyal devletin yaşatılması temel bir amaç olarak benimsenmiştir.⁹⁹ Sosyal devlet karşıtı düşüncenin yoğunlaştığı 1970’li yıllara kadar da bu amacın gerçekleşmesini sağlamak iktidardaki sosyal demokratlar bakımından mümkün olabilmıştır. Bu tarihlerden sonra yeniden dağıtım güçlü ekonominin karşısında bir engel olarak görülmüş, muhafazakâr ve neo-liberal partiler sosyal demokratlarla karşı karşıya gelmiştir.¹⁰⁰ 1990’lı yıllar ve sonrasında küreselleşme ve yaşanan sosyal değişimin sosyal demokrat iktidarların politikaları üzerinde etkisi olmuştur. Küreselleşme egemenlik yetkilerinin küresel yapılara belli ölçüde devrini gerektirmiş ve bu mali yönetimi yakından ilgilendirmiştir.¹⁰¹ Toplumun yaşlanması, işçi sınıfının küçülmesi, hayat tarzlarının bireyselleşmesi, postmateryalist değerlere geçiş de sosyal değişimin sosyal demokrat politikaları etkileyen unsurları olarak ön plana çıkmıştır.¹⁰²

⁹⁷ Meyer, Thomas, Hinchman, Lewis (2008) The Theory of Social Democracy, 1st Edition, Cambridge (Çeviren: Ersöz, Ekrem Berkay (2015) Sosyal Demokrasi Kuramı, 1. Baskı, Ankara, Phoenix Yay, s.9-17.)

⁹⁸ Meyer/Hinchman, s.16.

⁹⁹ Merkel/ Petring/ Henkes/ Egle, s.25.

¹⁰⁰ Merkel/ Petring/ Henkes/ Egle, s.27.

¹⁰¹ Merkel/ Petring/ Henkes/ Egle, s.37-43.

¹⁰² Merkel/ Petring/ Henkes/ Egle, s. 44

Sosyal demokrasi İngiltere’de İşçi Partisi’nin 1900 yılında kurulmasıyla demokratik düzlemde yerini almıştır. Parti, bir sınıf yahut ideoloji partisi olmayıp, farklı sınıflardan kişileri bünyesinde toplamış, fikirlerden çok kişilerin genel mali durumunun iyileştirilmesiyle ilgilenmiştir. Onun bu yönünün, kısa zamanda büyümesine temel teşkil ettiği söylenmektedir.¹⁰³ Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra İngiltere’de ikinci büyük siyasal güç haline gelen parti, 1924’te ve 1929’da liberallerin desteğiyle azınlık hükümetleri kurmuştur.¹⁰⁴ 1930’larda muhalefette olan İşçi Partisi, 1945’te millileştirme, yeniden yapılanma, genel refah hizmetlerinin genişletilerek uygulanması politikasının ilgi görmesiyle iktidara gelmiştir.¹⁰⁵ Parti, 1951 seçiminde mağlup olmuş, 1966’da yeniden iktidara gelmiştir. 1979’da Margeret Thatcher başbakanlığında Muhafazakâr Parti iktidara geldikten sonra İngiltere’nin mali çehresi değişmiştir. Özelleştirme ve deregülasyon hareketleri hayata geçirilmiştir. Neo-liberalizm İngiltere’de etkin güç olmuştur.¹⁰⁶ 1997’de Tony Blair liderliğinde İşçi partisi yeniden iktidara gelmiştir. Böylece sosyal gelişmelerde yeniden bir atılım dönemi yaşanmıştır. Kamusal hizmetlerin, özellikle sağlık ve eğitim sektörünün yoğun olarak geliştirilmesi, yoksullukla kararlı bir mücadele ve asgari ücretin kabulü bu atılımın birer parçasıdır.¹⁰⁷

Sosyal demokrasi, Almanya’da terim olarak ilk kez 1848 devriminden önce kullanılmış olup, erken dönem algılanışı daha sonra kazanmış olduğu

¹⁰³ **Soysal, Mümtaz** (1957) “İngiliz İşçi Partisi”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi C:12, S:1, s.74-91.

¹⁰⁴ **Minkin, Lewis/Seyd, Patrick** (1991) İngiltere İşçi Partisi: Fincancı, Yurdakul (Editör), Batı Avrupa’da Sosyal Demokrasi, Çev. Yurdakul Fincancı, Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı, İstanbul, s.58.

¹⁰⁵ **Güriz, Adnan** (1998) Sosyal Demokrasi İdeolojisi, 1. Baskı, Ankara, AÜHF Döner Sermaye Yay. No:49, s.180.

¹⁰⁶ **Gombert, Tobias** (2009) Grundlagen der Sozialen Demokratie – Lesebuch der Sozialen Demokratie 1. Akademie für Soziale Demokratie, Bonn (Çeviren: Hallaç, Recai (2010) Sosyal Demokrasi El Kitabı-1: Sosyal Demokrasinin Temelleri, 3. Baskı İstanbul, Friedrich-Ebert-Stiftung Sosyal Demokrasi Akademisi) s.111.

¹⁰⁷ **Gombert**, s.111.

anlamdan farklıdır.¹⁰⁸ Sosyal demokrasinin Alman fikir dünyasında ilk taşıyıcısı Lassale'dir. Lassele, sosyal kurumları halk ruhu (Volksgeist) kavramı üzerinden açıklamıştır.¹⁰⁹ Ona göre, halk ruhu değiştikçe halka tanınan hakların kapsamının da değişmesi gerekir. Bu değişim Avrupa toplumunun sosyalleşmesi şeklinde olacaktır. Bu yolu açacak olan genel oy hakkıdır. Devlet insanların hürriyet doğrultusunda gelişmesine yardım edecek ve son aşamada işçiler genel oy hakkı vasıtasıyla devletten sosyalizmi kurmasını isteyebilecektir.¹¹⁰ Bu görüşler sosyal demokrasinin liberal demokrasi içindeki hak mücadelesi anlayışı ile uyumluluk arz etmiştir.

Lassale'in görüşlerinin somut bir görünüm kazanması, bizzat kurduğu "Genel Alman İşçi Partisi" ile olmuştur. Partinin yayınladığı Gotha Programı'nda üretim araçlarının mülkiyetinin toplum mülkiyetine dönüştürülmesinin gerekliliği ve emekçi halkın demokratik bekçiliği amaç olarak bir arada bulunmaktadır.¹¹¹ Burada hem sosyalizmin hem de demokratlığın izlerini görmek mümkündür. Vatandaşlara genel, eşit, dolaysız, gizli oy hakkı tanınması, halkın yasama süreçlerine katılması, basın ve toplanma özgürlüğünün korunması da programda yer almıştır.¹¹² Partinin adı Alman Sosyal Demokrat Parti (SPD) olarak değiştikten sonra Gotha Programı'nın yerine yürürlüğe giren Erfurt Programında Marksist görüş ağırlık kazanmıştır, fakat bu durum bir Marksist devrim ile sonuçlanmamıştır.¹¹³ Bu dönemde Sosyal Demokrat partinin görevi, işçi sınıfının üretim araçlarını toplum mülkiyetine çevirme mücadelesine bilinç ve birlik kazandırmak ve onu sorunlu olduğu hedefe yönlendirmek şeklinde açıklanmıştır.¹¹⁴ Bu kapsamda, en fazla sekiz saatlik iş günü, 14 yaşından küçük çocuklar için çalışma yasağı, haftada en az 36 saat dinlenme süresi gibi

¹⁰⁸ **Breuilly, John** (1991) Almanya'da Sosyal Demokrasi: Fincancı, Yurdakul (Editör), Batı Avrupa'da Sosyal Demokrasi, Çev. Yurdakul Fincancı, Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı, İstanbul, s.9.

¹⁰⁹ **Güriz**, s.30.

¹¹⁰ **Güriz**, s.31.

¹¹¹ **Güriz**, s. 139-141.

¹¹² **Güriz**, s. 141.

¹¹³ **Güriz**, s. 142.

¹¹⁴ **Güriz**, s. 143.

talepler gündeme getirilmiştir ve sınıf politikasından uzak, hak mücadelesi odaklı söz konusu programıyla parti, vatandaşların üçte birinin oyunu bir müdet elinde tutmayı başarmıştır.¹¹⁵ Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, 1921 yılında “sosyal hukuk” u hedef olarak belirleyen Görlitz Programı, 1925 yılında sosyal politikaları öne çıkaran Heidelberg Programı uygulamaya konmuştur. 1929 kriziyle birlikte SPD'nin etkinliğinde azalma olmuş, 1933 seçimlerinden İkinci Dünya Savaşı'nın bitimine kadar Hitler'in anti-demokratik uygulamalarıyla mücadele önem kazanmıştır.¹¹⁶ Savaşın bitiminden sonra 1945'te sosyal demokrasinin şartlarını hürriyet, sosyal adalet ve hoşgörü olarak tanımlayan Hannover bildirgesinin ilkeleri esas alınmıştır. 1959 yılında Bad Godesberg bildirgesi partide Kant'ın görüşlerini ve Hristiyan ahlakı, hümanizm ve klasik felsefeyi öne çıkarmış, adalet ve refahın parti hedeflerindeki öncelikli konumunu da muhafaza etmiştir.¹¹⁷ 1986'da Willy Brandt, partinin üç ilkesini barışı korumak, bireysel ve sosyal hakları geliştirmek, adaleti gerçekleştirmek olarak açıklamış, 1989 programı hürriyet, adalet ve dayanışmayı partinin temel değerleri olarak belirlemiştir.¹¹⁸ Bu ilkeler, Alman sosyal demokrasisinin üzerinde yükseldiği temelleri teşkil etmiştir.

Sosyal reform ve siyasal demokrasi, Almanya ve İngiltere örneklerinde olduğu gibi, diğer ülkelerde de sosyal demokrasiyi oluşturan unsurlar olmuştur. Günümüzde de sosyal demokrasinin duruşu bu eksende ilerlemektedir. Zaman içerisinde iktidarda olan sosyal demokrat partilerin sayısı azalmıştır. Günümüzde, 1929 ve 1970 ten sonra neo-liberalizmin, bu kez sağ popülizm ve milliyetçilikle beraber etkinliğini artırdığı görülmektedir. Bunun karşısında sol siyasete düşenin sermaye ve halk arasındaki ayrımına vurgu yaparak, sağ popülizmin düşmanlık “biz ve onlar” ayrımının getirdiği şiddet odaklı (antagonistik) siyasete karşı demokratik çatışma odaklı (agonistik) siyaseti egemen kılmak olduğu ifade edilen görüşler arasındadır. Popülizmden her koşulda uzak durulması gerekliliğine vurgu yapan görüşler

¹¹⁵ **Güriz**, s. 144-145.

¹¹⁶ **Güriz**, s. 145-149.

¹¹⁷ **Güriz**, s. 150.

¹¹⁸ **Güriz**, s. 153.

de bulunmaktadır.¹¹⁹ Tüm bunların yanında, günümüzde karşılaşılan sorunların çözümünde sosyal reformculuğun çaresiz kaldığı, daha radikal çözümlere başvurulması gerektiği görüşü de dillendirilmektedir.¹²⁰

1. Sosyal Devlette Sosyal Haklar

Sosyal devlet ile liberal devlet arasındaki fark, Göze tarafından liberal devletin kendi içinde gerçekleştirdiği bir aşama olarak açıklanmıştır.¹²¹ Temel hak ve özgürlük, eşitlik ve mülkiyet anlayışı bakımından liberal devlet ile sosyal devlet aynı perspektife sahiptir.¹²² Sosyal devlet, liberal devletten farklı olarak, bireyi sosyalliği içerisinde ve kurduğu kuruluşlarla, bir diğer deyişle örgütlenme hakkıyla birlikte ele alır.¹²³ Bunun yanında, sosyal devlette, liberal devlette benimsenen, devletin bireylerin haklarını kullanmalarına karışmaması olarak tarif edebileceğimiz negatif özgürlük anlayışından devletin kişilerin gelişiminin sağlanması için ekonomik ve sosyal koşulları sağlaması gerektiğini öngören pozitif özgürlük anlayışına geçiş gözlenmiştir.¹²⁴ Devlet bu hakların varlığını kabul eder ve kullanımının mümkün olduğu bir devlet yapısını oluşturmakla mükelleftir.¹²⁵ Sosyal haklardan söz edebilmek için ise

¹¹⁹ **Mouffe, Chantal** (2018) *For a Left Populism*, 1st Edition, New York, Verso Edidion NLB (Çeviren: Yanık, Aybars (2919) *Sol Popülizm*, 1. Baskı, İstanbul, İletişim Yay., s.50.)

¹²⁰ 'System deadlock': Joker artistically diagnoses modern world's ills – Zizek, <https://www.google.com/amp/s/www.rt.com/news/472541-joker-movie-horror-violence-zizek/amp/> (s.e.t: 11.02.2020)

¹²¹ **Göze, Ayferi** (2010) *Liberal Marxiste Faşist Nasyonal Sosyalist ve Sosyal Devlet*, 6. Baskı, İstanbul, Beta Yay., s.203.

¹²² **Göze**, s.203.

¹²³ **Göze**, s.204.

¹²⁴ **Göze**, s.209.

¹²⁵ **Tanör**, s.23. Sosyal hakların sadece devletin pozitif edimiyle sağlanabileceği yönündeki görüşün bir yanlığının eseri olduğunu vurgulayan Tanör, sosyal hakların sağlanmasında devletin yalnızca pozitif değil, negatif yükümlülüklerinin de bulunduğunu ifade etmiştir. Ayrıca sosyal hakların yalnızca devlete karşı değil, özel kişilerin müdahalelerine karşı da ileri sürülebileceği üzerinde durmuştur. Bu görüş, günümüzde insan haklarının yalnızca dikey değil, aynı zamanda yatay etkisinin de bulunduğu paradigması üzerinden dile getirilmektedir. Buna göre insan hakları, devlet-birey ilişkileri yanında bireylerin kendi aralarındaki ilişkilere de uygulanır. Bu durum, devletin sorumluluğunu genişletmektedir.

devletin ekonomiye müdahalesinin fazla olduğu, vergi toplayarak kamusal harcamalar yaptığı bir sistemin varlığı zorunludur.¹²⁶ Sosyal devlet anlayışıyla birlikte 20. Yüzyılda birçok devletin anayasasına giren haklar; çalışma hakkı, eğitim hakkı, gıda hakkı, konut hakkı, sosyal güvenlik hakkı, çalışma şartlarının iyileştirilmesiyle ilgili haklar, angarya yasağı, bir kısım sendikal haklar, grev ve toplu sözleşme yapma hakkı gibi haklar olmuştur.¹²⁷ Fakat sosyal hakların eksiksiz bir dökümünü yapmak Tanör'e mümkün gözükmemiştir. Bu tür haklar, sosyal eşitsizliklerin giderilmesi için düzeltilmesine hizmet ederler.¹²⁸ Refah devleti ya da sosyal devlet anlayışına göre devlet ekonomik ve sosyal hakları sosyal politikalar ve kamu hizmeti yoluyla sağlar. Bunların liberal devletlerde de uygulanabileceğini, liberal düşüncede de yer bulduğunu yukarıda ifade etmiştik. Sosyal devletteki sosyal politikalar ve kamu hizmetlerinin farkı, liberal devlette yapılan parça parça yardımların ve gündelik çözümlerin aksine, sosyal eşitsizliğin giderilmesini ve bu yolda bir yeniden dağıtımı amaçlamasıdır.¹²⁹

a. Sosyal Politikalar

Kessler sosyal politikayı, “*Sosyal sınıfların hareketleri, gelişme ve çekişmeleri ve mücadeleleri karşısında devleti ve hukuk düzenini ayakta tutmaya ve sürdürmeye yönelmiş bir politikadır.*” biçiminde tanımlamıştır.¹³⁰ Tanör'e göre; “*Devletin sosyal alana girmesi ve karışması, iktisadi ve sosyal*

Bu temele dayanılarak, şartları oluştuğunda özel kişiler arasında gerçekleşen ihlallerden devlet sorumlu tutulabilmektedir. Ayrıntı için bkz.; **Knox, John H.** (2008) “Horizontal Human Rights Law”, *The American Journal of International Law*, Vol:102, No:1, s.1-2; **Poroy, Mehmet Akif** (2006) “Yatay İlişkilerde Pozitif Sorumluluk İnsan Haklarının Yatay İlişkilerde Geçerliliği”, *İstanbul Barosu Dergisi*, C:80, S:3, s.1006 vd.

¹²⁶ **Akad/ Vural Dinçkol/ Bulut**, s.292.

¹²⁷ **Tanör**, s.71.

¹²⁸ **Tanör**, s.79.

¹²⁹ **Dericiler, Özge Yücel** (2014) *Sosyal Haklar ve İnsan Hakları Hukuku Çerçevesinde Devletin Yükümlülükleri: Refah Devletinin Krizi Ekseninde Bir İnceleme*, Onikilevha Yay.1. Baskı, İstanbul, s.28.

¹³⁰ **Kessler, Gerhard** (1945) “İçtimai Siyaset”, çev. Orhan Tuna, Gençlik Kitabevi, İstanbul., s.4.

*bakımdan güçsüz kimselerin korunması amacına yöneliktir. Sosyal karışmacılığın özü budur ve buna sosyal politika da denebilir.*¹³¹ Çubuk'un tanımı ise “*Sosyal politika, toplum organizmasının birer uzvu olarak yaşayan birimlerin hareketlerinden doğan mücadelelerini, tezatlarını ve farklılıklarını sosyal adalet ilkelerine göre çözümlenmeyi ve bu suretle devletin bütünlüğünü, toplumun refahını, toplum başarısını sağlamayı hedef alan tedbirlerin tümüdür*” şeklindedir.¹³² Sosyal politikaların ortaya çıkış sebebi, bu etmenlerin yol açtığı çatışmayı ortadan kaldırıp sosyal dengeyi sağlama ihtiyacıdır.¹³³ Refah devleti (sosyal devlet), sosyal politikası olan devlettir.¹³⁴ Bununla birlikte sosyal politikaların tamamen insan hakları temeli üzerine inşa edildiği düşünülemez.¹³⁵ Bireylere yoksulluktan kurtuluşu sağlamayı hedefleyen sosyal politikalar olabileceği gibi, yoksulluğu kabul edilebilir ve baş edilebilir düzeye çekmeyi, salt toplumsal kontrolü sağlamayı hedefleyen sosyal politika uygulamaları da söz konusu olabilir.¹³⁶ Ayrıca sosyal politikaların uygulanması için sosyal hak kavrayışının bulunması da mutlak bir zorunluluk değildir.¹³⁷ Sosyal politikaların sırf sosyal mühendislik ya da siyasi propaganda amacıyla yapılabileceği de ifade edilmiştir.¹³⁸

Sosyal devlet (refah devleti), sosyal hak kavramına dayalıdır. Burada dayanılan hakların genel olarak yaşama ve maddi manevi varlığı geliştirme hakkı olduğu söylenebilir. Bunların ardından eğitim hakkı, sağlık hakkı, ulaşım hakkı, çalışma hakkı, angarya yasağı, konut hakkı vs. olmak üzere diğer sosyal haklar gelir. Bu sebeple sosyal devletlerde sosyal politika

¹³¹ Tanör, s.87.

¹³² Çubuk, Ali (1979) Sosyal Politika, 1. Baskı, Ankara, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yay. No:123, s.9.

¹³³ Koray, Meryem/Topçuoğlu, Alper (1987) Sosyal Politika, 1. Baskı, İzmir, Karınca Matbaacılık, s. 3; Çubuk, s.8.

¹³⁴ Dericiler, s.77.

¹³⁵ Dericiler, s.77.

¹³⁶ Dericiler, s.77.

¹³⁷ Dericiler, s.78.

¹³⁸ Titmuss, Richard M. (2008) “What is Social Policy”: Leibfried, Stephan/Mau, Stephen, Welfare States: Construction, Deconstruction, Reconstruction: Analytical Approaches Vol:1, 1st Edition, Edward Elgar Publishing., s.138-148.

uygulamalarının işlevi sosyal eşitsizlikleri ve yoksulluğu gidererek bu haklar bakımından devletin pozitif ve negatif yükümlülüklerini yerine getirmesi olmalıdır. Bu işlevin yerine getirilmesi bağlamında sosyal politikaların hedefleri, kazançlardaki aksamalara karşılık risk yönetimi ve sigortası, hayat döngüsü içinde yenden dağıtım, haneler arasında yeniden dağıtım olarak adlandırılan zenginden fakire, sermayeden emeğe, aile olmayanlardan ailelere aktarım, refah arzı eksikliği ile sonuçlanacak dışsallıkları düzeltme, vs. biçiminde çeşitlenebilir.¹³⁹ Sosyal politikanın oluşumu ve gelişiminde başka aktörlerin de rolü bulursa dâhi, devletin başlıca rolü oynadığı söylenebilir.¹⁴⁰ Sosyal hakların sağlanması, başta devletin anayasa ve yasalarla bu hakları güvence altına alması, daha sonra bu hakların kullanımının sağlanacağı altyapıyı ve imkanları sağlama konusunda sorumluluk alması ile mümkün olmaktadır. Bu, devletin ekonomik düzene müdahalesini gerektirmektedir. Bu müdahaleler çeşitli zeminlerde gerçekleşebilir. Sosyal politikaların uygulanması ancak yeterli ekonomik büyümenin sağlanmasıyla mümkün olabileceğinden, sosyal uzlaşma ve sosyal dengenin sağlanması bağlamında devletin ilk müdahale alanı dengeli ekonomik büyümenin sağlanması olacaktır.¹⁴¹ Devletin, çalışma ilişkilerine belirli bir yasal çerçeve oluşturması ve sendikal hakları tanımalarının yanında iş uyuşmazlıklarında uzlaştırıcı rol oynaması ve bu esnada adil dengeyi gözeten bir tutum içerisinde olması, ayrıca işveren sıfatıyla işçi-işveren ilişkilerinde yer aldığıda çalışanlarının hakları konusunda hassas olması önem arz etmektedir.¹⁴² Ayrıca devletin, sosyal politikaların uygulanmasına yönelik verimlilik, hakkaniyet, ve dayanışma ile ilgili müdahaleleri olabilir.¹⁴³ Verimlilik, ya da bu çalışmada anılan biçimiyle kamu kaynaklarının etkin kullanımı, bireysel faydaların sosyal maliyete en azından eşit olduğu bir sosyal seviyenin yakalanması olarak açıklanabilir.¹⁴⁴ Gelirin ya da olanakların adil olarak dağılıp dağılmadığı konusu ile ilgili denetim ve tedbirler hakkaniyet, vatandaşlar arasında bazı mal

¹³⁹ Kleinman, s.162.

¹⁴⁰ Koray/ Topçuoğlu, s.29.

¹⁴¹ Koray/ Topçuoğlu, s.36.

¹⁴² Koray/ Topçuoğlu, s.41-42.

¹⁴³ Kleinman, s.163.

¹⁴⁴ Kleinman, s.163.

ve hizmetlerin sağlanmasında işbirliği yapılmasının desteklenmesine yönelik tedbirler dayanışma tedbirleri olarak adlandırılabilir.¹⁴⁵

Sosyal politikalar 19.yüzyıl başlarında İngiltere’de uygulanmaya başladığında, yalnızca sosyal yardımlarla sınırlı olarak anlaşılmaktaydı.¹⁴⁶ Fakir evleri açarak işsizleri ve fakirleri buralarda toplamak, yaşlı evleri ve çocuk yuvaları oluşturmak bu anlayışın ürünleriydi.¹⁴⁷ Yardım faaliyetlerinden farklı olarak, 1802 yılında mensucat sanayiinde çalıştırılan çocukların çalışma koşullarını düzenleyen bir kanun çıkarılmışsa da, bu, dönemde büyük etki yaratan bir tedbir olamamış, fakat çalışma hayatına ilişkin ileri tarihlerde alınacak etkili tedbirler açısından bir temel teşkil etmiştir.¹⁴⁸ Sanayi devriminin gelişimini izleyen yıllarda sosyal politikalara bakış açısı değişmiş, işçi sınıfının talepleri kendini belirgin şekilde göstermeye başlamıştır. Bunu çalışma hayatının düzenlenmesine ve sosyal güvenliğe ilişkin çıkarılan yasalar izlemiştir.¹⁴⁹ Sosyal politikalar, zamanla işçi sınıfının taleplerini aşmış ve kapsam olarak genişlemiş, genel olarak toplumun güçsüz kesimlerini kapsayan gelir aktarımı uygulamaları sosyal politikalar içinde yerini almıştır.¹⁵⁰ Toplumun tüm bireylerine yönelik eğitim, sağlık konut gibi hizmetler sosyal politika uygulamalarına dahil olmuştur.¹⁵¹

b. Kamu Hizmeti

21. yüzyılın dünyasında, devletin, toplumun ihtiyaçlarını yerine getirme yükümlülüğünün bulunduğu görüşü üzerinde, mutabakat oluşmuştur. Bu yükümlülüğün derecesi ve genişliği üzerinde farklı anlayışlar bulunduğu¹⁵²

¹⁴⁵ Kleinman, s.164-165.

¹⁴⁶ Çubuk, s.27.

¹⁴⁷ Çubuk, s.27.

¹⁴⁸ Talas, Cahit (1967) Sosyal Politika, 3. Basım, Ankara, Sevinç Matbaası, s. 118.

¹⁴⁹ Talas, s.118-139; Çubuk, s.27; Koray/ Topçuoğlu, s.25-26.

¹⁵⁰ Koray/ Topçuoğlu, s.26.

¹⁵¹ Koray/ Topçuoğlu, s.24.

¹⁵² Ulusoy, Ali (1999) “Fransız ve Avrupa Birliği Kamu Hizmeti Anlayışlarının Türk Hukukuna Etkisi”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:48, S:1-4, s.165-176; Coşkun, Selim/ Dulkadiroğlu, Hakan (2018) “Amerika Birleşik Devletleri’nde İdari

gibi, zaman içinde bu anlayışlarda değişimler de gözlenmiştir. Kamu hizmeti, genel olarak, “*giderilmesinde kamu yararı bulunan bir toplumsal ihtiyacı karşılamak amacıyla, kamu tüzel kişileri ya da onların gözetim ve denetimi altında özel girişim tarafından özel bir hukuksal düzen içinde yürütülen etkinlikler*” olarak tanımlanmıştır.¹⁵³ Türk Anayasa Mahkemesi, bir kararında “kişilerin su, elektrik, havagazı gibi ihtiyaçlarının karşılanmasını”¹⁵⁴, başka bir kararında “köprü, tünel, baraj, içme ve kullanma suyu, arıtma tesisi, kanalizasyon, otoyol, deniz ve hava limanları yapımı ve işletilmesi ve benzeri etkinlikleri”¹⁵⁵ kamu hizmeti olarak değerlendirmiştir. Devletin kamu hizmeti niteliğindeki faaliyetleri için bir liste yapmak mümkün değildir. Giderilmesinde kamu yararı bulunan ihtiyaçlar zaman içinde değişiklik gösterebilir. Burada önemli olan, hangi toplumsal ihtiyaçların giderilmesinde kamu yararı olduğunun belirlenme şeklidir. Bu belirlemede, konuya ilişkin farklı yaklaşımlar etkili olabilmektedir. Liberal teze göre sadece devletin tabii görevleri olan savunma, güvenlik ve adalet hizmetlerinin görülmesinde kamu

---

Devletin Gelişimi ve Woodrow Wilson’un Etkisi”. Journal of Political Administrative and Local Studies, C:1, S:2, s.21-54.

¹⁵³ **Göküş**, s.24.Türk Danıştay’ının benzer tanımı için bkz. Danıştay 13. D., E:2008/5151, K:2008/6509, T:26.09.2008. Bir başka benzer tanımı Türk Anayasa Mahkemesi yapmıştır. Bkz. Anayasa Mahkemesi, E:994/43- K:994/42-2, T: 9.12.1994. Gözlerin benzer tanımı için bkz. **Gözler, Kemal** (2009) İdare Hukuku, 2.Cilt, 2. Baskı, Bursa, Ekin Yay, s.253. Bu tanım, kamu hizmetinin neliği hakkında doktrinde yapılmış önceki tartışmaların bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu konuda Duguit, Jéze ve Truchet tarafından öne sürülmüş görüşler için bkz. **Ulusoy, Ali** (2004), Kamu Hizmeti İncelemeleri, 1. Baskı, Ankara, Ülke Kit. s.12-13. Kamu hizmetini açıklamak için, organik açıdan, maddi açıdan ve biçimsel açıdan yapılan farklı tanımlamalar için bkz. **Göküş**, s., 23-24. Kamu hizmetini, kamu kesimi-özel kesim ayrımı temelinde teknik olarak tanımlayan görüşler için bkz. **Karahanoğulları, Onur** (2015) Kamu Hizmeti: Kavram ve Hukuksal Rejim, 3. Bası, Ankara, Turhan Kit. s.10-17. Kamu hizmetini devletin, üretici güçlerin korunması, üretim ilişkilerinin korunması ve geliştirilmesi ve toplumsal karşıtlıkların üzerinde yer almak ve güçlü olmak biçiminde ifade edilen üç işlevi çerçevesinde açıklayan görüş için bkz. **Karahanoğulları**, s.17-27. Kamu hizmetini, toplumsal dayanışmanın toplumsal işbölümü sonucu zor kullanma tekeli elde bulunduranlara yüklediği görevler olarak ele alan Duguit’in görüşü için bkz. **Karahanoğulları**, s.27-38.

¹⁵⁴ Anayasa Mahkemesi, E:973/32-K:974/11, T: 26.3.1974.

¹⁵⁵ Anayasa Mahkemesi, E:994/71-K:995/23, T: 28.6.1995.

yararı vardır.¹⁵⁶ Liberal devletlerde de çöplerin toplanması gibi, zorunlu, sürekli ihtiyaçların görülmesinde kamu yararı bulunduğu kabul edilir. Fakat bu tür hizmetlerin özel kişilerce görülmesi gerektiği görüşü hakimdir.¹⁵⁷ Bunun aksine müdahaleci görüşe göre, halkın müşterek gereksinimlerini karşılamaya yönelik bütün faaliyetlerde kamu yararı vardır.¹⁵⁸ Pozitivist teze göre ise hangi hizmette kamu yararı olduğunu, yasa koyucu ve idarî organlar belirler.¹⁵⁹ Yasa koyucunun belirlemeleri ve Anayasa yargısının içtihatıyla konu netlik kazanır.¹⁶⁰ Kamu hizmeti, belirli ilkeler çerçevesinde görülür Bu ilkeler, süreklilik ve düzenlilik, eşitlik ve tarafsızlık, değişkenlik ve uyarılma ile bedelsizliktir.¹⁶¹ Gözler, ayrıca lâiklik ilkesinden de söz etmiştir. Bu ilke, hizmetlerin din konusunda tarafsız kalınarak yerine getirilmesi ve dinî hizmetlerin diğer hizmetlerden ayrı olarak ele alınması anlamına gelir.¹⁶² Bu ilke, Fransa'da da uygulanmaktadır.¹⁶³ Bununla birlikte, mutlak suretle her ülkede uygulandığını söylemek mümkün değildir.¹⁶⁴ Süreklilik ve düzenlilik ilkesi kamu hizmetinin kesintisiz olarak yerine getirilmesini, eşitlik ve tarafsızlık, kişilerin aynı koşul ve nitelikleri taşıyanlara aynı biçimde kamu hizmeti sunma dışında herhangi bir ayrıma tabi tutulmaksızın kamu hizmetinden faydalanabilmelerini, bedelsizlik, hizmetten yararlananlardan herhangi bir karşılık alınmamasını ifade eder.¹⁶⁵ Bu ilkeler zaman içinde değişime uğramıştır. Örneğin bedelsizlik ilkesindeki dönüşüm, hizmet alanların ve kamu hizmetlerinin çoğalması sonucu olarak gerçekleşmiştir.

¹⁵⁶ Gözler, s.257.

¹⁵⁷ Çakmak, N. Münci (2013) İdare Hukukunda Kuramsal Olarak Kamu Yararı, Seçkin Yay., 1. Bası, Ankara. s.449.

¹⁵⁸ Gözler, s.259.

¹⁵⁹ Gözler, s.260.

¹⁶⁰ Gözler, s.261.

¹⁶¹ Göküş, s.25-29, Karahanoğulları, s.188-221; Gözler, s.297-349; TAN, Turgut, "İdare Hukuku", Turhan Kit., 2. Bası, 2013, Ankara, s. s.357-362; Yıldırım, Turan/ Yasin, Melikşah/ Kaman, Nur/ Özdemir, Eyüp/ Üstün, Gül/ Tekinsoy, Okay (2015) İdare Hukuku, 6. Baskı, İstanbul, Onikilevha yay, s.503-515.

¹⁶² Gözler, s.323.

¹⁶³ Gözler, s.325.

¹⁶⁴ Gözler, s.323.

¹⁶⁵ Göküş, s.25-29, Karahanoğulları, s.188-22.

Buna göre, hizmetten yararlanmayanların bir malî yük altında kalmalarının önüne geçmek adına hizmetten yararlananlardan belli bir miktar ücret alınması gereklidir.¹⁶⁶ Buna karşılık, yap-işlet-devret modeli gibi, kamu hizmetinin özel hukuk kişilerince görülmesini öngören düzenlemelerde, devlet tarafından, kişilerin hizmet alımına yönelik garantilerin verilmesiyle hizmetlerden yararlanmayan kişilerin de vergi yoluyla bedel ödemesi gündeme gelebilmektedir.¹⁶⁷ Bu ilkelere, zaman içinde yenileri eklenmiştir.18.3.1992 tarihinde Fransa'da kabul edilen Kamu Hizmetleri Şartı'nda, sözü geçen ilkeler dışında, şeffaflık, sorumluluk, yalınlık, ulaşılabilirlik, katılım, uyum ve güvenilirlik, işleyiş ilkeleri olarak sayılmıştır.¹⁶⁸ Adı geçen şartta, sayılan ilkelerin hakları etken kılacağıının vurgulanmış olması dikkat çekicidir. Bu şartın benzeri İngiltere'de de çıkarılmıştır.¹⁶⁹ Fakat İngiltere'de ki şart, ülkenin konuyla ilgili genel tutumunu yansıtmıştır. Bu doğrultuda şart, kamu hizmetini mümkün olduğunca serbest pazar içine sokmak ve minimumda tutmak üzerine kuruludur.¹⁷⁰ Avrupa Birliği hukuku içinde Corbeau ve Commune d'Amelo kararlarıyla kamu hizmetinde yeni ilkeler benimsenmiştir.¹⁷¹ Bu ilkeler, kalite ve etkinlik, yurttaşlık (temel hizmet hakkı), katılım ve açıklık ilkeleridir. Etkinlik ilkesi tüketicinin korunması ve hizmetin rekabet gücü ile ilgilidir. Yurttaşlık ilkesi, her yurttaşın belirli kalite ve makul fiyatlarla insan için vazgeçilmez nitelikte olan su, elektrik, gaz, iletişim gibi temel kamu hizmetlerine ulaşmaya hakkı olduğu anlamını taşır. Katılım ilkesi kamu hizmetinden yararlananların karar alma süreçlerine katılımının gerekliliğine vurgu yapar.¹⁷² Açıklık ilkesi ise hizmete ilişkin her bilginin yararlananlara ulaştırılması gerekliliğine ilişkindir.¹⁷³ Kamu hizmetinde gözetilen bu ilkeler, yapılan işleri salt teknik meseleler olmaktan

---

¹⁶⁶ Göküş, s.29.

¹⁶⁷ Evren, s.73-83.

¹⁶⁸ Karahanoğulları, s.248.

¹⁶⁹ Karahanoğulları, s.249.

¹⁷⁰ Karahanoğulları, s.248; Ulusoy (2004), s.83.

¹⁷¹ Ulusoy (2004), s.101.

¹⁷² Ulusoy (2004), s.101.

¹⁷³ Ulusoy (2004), s.102.

çıkartır, siyasi etik ve anlayışın gereklilikleri ile bütünleştirir.¹⁷⁴ Kamu hizmeti konusundaki tartışmalar, bu ilkeler üzerinden devam eder ve temel olarak, hizmetlerin devlet tarafından sağlanması ya da sınırlı bir kamusalılık ile yürütülerek satılması arasında devam eder.

Kamu hizmeti yoluyla sosyal hakların sağlanabilmesi için hizmetlerin, serbest ekonominin yarattığı eşitsizliği telafi eden bir yönünün bulunması elzemdir. Örneğin, toplu taşıma hizmeti, bir ulaşım aracı sahibi olmayan bireylerin ulaşım hakkını sağlarken, ücretsiz eğitim hizmeti, parasal kaynaklardan yoksun olup olmadığına bakılmaksızın her bireyin eğitim alabilmesini sağlar. Devletin yol, köprü, hastane yapımı ve işletilmesi gibi hizmetlerden ücret almaması yahut düşük ücret alması, sağlık hakkı ve ulaşım hakkını herkes bakımından kullanılabilir hale getirecektir. Kamu hizmetlerinin sağlanmasında farklı yöntemler izlenmektedir. Kamu hizmeti kamu kurumları tarafından sağlanabildiği gibi, farklı usullerle görevlendirilmiş özel hukuk kişilerince de sağlanabilmektedir.¹⁷⁵ Kamu hizmetinin hangi usulle gerçekleştirileceğine yasa koyucu yahut idare karar verir.¹⁷⁶ Bu belirlemede hukukî değil, teknik ölçütler nazara alınır.¹⁷⁷

II. SOSYAL HAKLARIN GERÇEKLEŞTİRİLMESİNDE KAMU HARCAMALARININ ETKİNLİĞİNİ ARTIRAN VE AZALTAN FAKTÖRLER

Kamu kaynaklarının etkin kullanımını, bir kamu yönetimi meselesi olarak ele almak mümkündür. Geniş anlamda kamu yönetimi, devletin tüm etkinliklerini içerir.¹⁷⁸ Dar anlamda kamu yönetimi ise yürütme organınca gerçekleştirilen faaliyetler olarak anlaşılır.¹⁷⁹ Dar anlamda kamu yönetimi,

¹⁷⁴ **Wilson, Woodrow** (1887) "The Study of Administration", *Political Science Quarterly*, Vol: 2, No: 2, pp. 197-222 (Çeviren: Abadan, Nermin (1961) "İdarenin İncelenmesi": Woodrow Wilson: Seçme Parçalar, Türk Siyasî İlimler Derneği Yay., İstanbul, s. 63.)

¹⁷⁵ **Gözler**, s.380-466; **Yıldırım/ Yasin/ Kaman/ Özdemir/ Üstün/ Tekinsoy**, s.515-538.

¹⁷⁶ **Gözler**, s.383.

¹⁷⁷ **Gözler**, s.383.

¹⁷⁸ **Özer, Mehmet Akif** (2019) *Yeni Kamu Yönetimi*, 3. Baskı, Ankara., Gazi Kitabevi, s. 9.

¹⁷⁹ **Özer**, Ankara, s. 9.

devletin araçlarını gerçekleştirecek biçimde örgütlenmiş insan gücü, araç gereç ile bunların yönetimini kapsar.¹⁸⁰ Sosyal politikaları ve kamu hizmetini uygulayan merkezi yönetim ve yerel yönetimlerdir. Devlet, sosyal hakları gerçekleştirme amacını yerine getirebilmek için bu kamu yönetimi örgütlerine ihtiyaç duyar ve amacını bu örgütler kanalıyla gerçekleştirir. Parlamento, hükümet, belediye başkanlığı ve belediye meclisi olarak sayabileceğimiz siyasal karar organlarınınca alınan kararlar çeşitli araçlar yoluyla hayata geçirilir. Bu zincir içerisinde kamu kaynaklarının kullanımı meselesi karar aşmasında siyasal organlar bakımından ve uygulama aşamasında çeşitli kamu görevlileri ve özel hukuk kişileri bakımından gündeme gelir. ABD başkanlığı da yapmış olan Woodrow Wilson'un belirttiği üzere, idarenin en önemli hedefleri arasında mümkün olan en üstün etkinlik seviyesini en az maliyetle yakalamak bulunmalıdır.¹⁸¹

Kamu kaynaklarının kullanımını düzenleyen ve uygulamaya geçirenlerin seçimden ve halkın denetiminden bağımsız olarak görev yapan kamu görevlileri olması da etkin kullanım üzerinde etkili olan başka bir konudur. Demokrasi açısından hassas nokta olarak kabul edebileceğimiz bürokratik yapının, kamu çıkarına hareket etmelerinin sağlanması demokrasi açısından önemli bir gerekliliktir.¹⁸²

Kamu kaynaklarının etkin kullanımı ne anlama gelmektedir? Bu sorunun cevaplanmasında çeşitli yaklaşımlara rastlanmaktadır. Erken dönem düşünürlerden Frederick Taylor, bilimsel yönetim metodunu¹⁸³, Willoughby güçlü yönetim, sert hiyerarşi ve net iş bölümünü¹⁸⁴, Gulick ise POSDCORB olarak kodladığı ve planlama, organizasyon, kadrolaşma, yönetim, koordinasyon, raporlama ve bütçelemeden oluşan sistemi kamu kaynağının

---

¹⁸⁰ Özer, Ankara, s.7.

¹⁸¹ Wilson, s.53.

¹⁸² Mosher, Frederick C. (1968) Democracy and the Public Service, 1. Baskı, New York, Oxford Yay, s. 5.

¹⁸³ Taylor, Frederick W. (1911) The Principles of Scientific Management, 1st Edition, New York and London, Harper&Brothers Publishers (Çeviren: Akın, Bahadır (2016) Bilimsel Yönetimin İlkeleri, Ankara, Liberte Yay, s.13.

¹⁸⁴ Willoughby, W.F. (1927) Principles of Public Administration, 1. Baskı, Washington, The Brookings Institution, s.1-7.

etkin kullanımı için geçerli formül olarak görmüştür.¹⁸⁵ Etkinliğin salt mekanik olarak algılanmasının yanlış olduğunu düşünenler ise idarecilerin tıpkı siyasetçiler gibi özgürlük, eşitlik ve adalet konularıyla da ilgilenmesi gerektiğini dile getirmişlerdir.¹⁸⁶ 1957’de Simon, etkinliği mekanik bir olgu olarak görüp onu yönetim ilkelerinden ayrı bir konumda telakki etmiş ve idarenin performansını belirlemede salt etkinliği ele almanın sakıncalar doğurabileceğini dile getirmiştir.¹⁸⁷ Etkinliği rasyonalite olarak algılayan Simon’a göre, özgürlük, adalet ve eşitlik gibi prensiplerden bağımsız olarak, etkinlik, uygun araçların kullanılması suretiyle hedeflenen sonuçlara ulaşılmasından ibarettir.¹⁸⁸ Benzer şekilde Dahl da etkinliği teknik bir mesele ve kendi başına bir ilke olarak ele almış, idarecilikte ilk başvurulması gereken ilkenin etkinlik değil katılım olduğunu öne sürmüştür.¹⁸⁹ Yeni kamu hizmeti ya da yeni kamu yönetimi anlayışı olarak da açıklanan neo-liberal yaklaşım ise etkinliğin anahtarını kamusal harcamaları özel sektöre yaptırmakta görür. Bu anlayışa göre özel sektörün dinamikleri kamusal harcamaların daha etkin yapılmasını sağlar. Neo-liberallerden Hayek, hükümetin harcamalarını, özel sektörün takatının kesildiği zaman işe karışacağı ve kamu yatırımı için kaynakları en az masraf ve toplum için en fazla fayda ile kullanacağı tarzda zamana yayması gerektiğini ifade etmiştir.¹⁹⁰ Smith, kamu kaynaklarının etkin kullanılması meselesine pesimist yaklaşmıştır. Ona göre yöneticilerin (eserde hükümdarların) işlerinin hep savurganca yönetilmesi onları başarısızlığa sürüklemektedir.¹⁹¹ Hükümetlerin malî girişimlerinde başarısızlıklarının nedenleri olarak savurganlık, serveti bitmez tükenmez görerek bir planlama

¹⁸⁵ **Gulick, Luther** (1937) “Notes on the Theory of Organisation”: Gulick, L./Urwick, L. (Editör), Papers on the Science of Administration, 1. Baskı New York, Institute of Government, s.1-46.

¹⁸⁶ **Denhardt / Denhardt**, s. 8.

¹⁸⁷ **Denhardt / Denhardt**, s. 9.

¹⁸⁸ **Denhardt / Denhardt**, s. 9.

¹⁸⁹ **Denhardt / Denhardt**, s. 11; **Dahl, Robert** (1947) “The Science of Public Administration: Three Problems”, Administration Review, C:1, S:7, s. 1-11.

¹⁹⁰ **Hayek** (2012), s. 512.

¹⁹¹ **Smith**, s. 919.

yapmadan kaynakları harcamak olarak görür.¹⁹² Sonuç itibariyle kamu kaynaklarının etkin kullanıldığını gösteren unsurlar, az masraf, çok fayda, hizmete kolay ve hızlı erişim olarak sayılabilir.

Teknik yaklaşımların, kamu kaynaklarının kullanımı konusunda elbette ki önemli bir payı vardır. Kamusal ihtiyaçların öncelik sırasına göre doğru tespiti, profesyonel ve teknoloji odaklı planlama kaynakların kullanılma tekniğinde belirleyici unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Teknik yaklaşımlar bir yana, demokrasinin gereklilikleri ile ilgili meselelerin, kamu kaynaklarının etkin kullanımı konusuna etkisinin büyük olduğunu söylemek mümkündür. Patronaj ilişkileri, nepotizm, yolsuzluk, popülist siyaset ve onun yol açtığı planlama dışı harcamalar sebebiyle gerçekleşen aşırı borçlanma, kamu kaynaklarını etkin kullanmada demokratik değerlere bağlılığın önemini ortaya koyan sorunlar olarak ön plana çıkmaktadır. Bu sorunlar, sosyal hakların gerçekleşmesini zorlaştırdığı gibi, bu haklardan faydalanmada eşitsizlik ve adaletsizliğin açığa çıkması tehlikesini gündeme getirmektedir. Ayrıca kamu kaynaklarının kullanılmasının etkin bir şekilde denetlenmesi ile kamu yönetimine ilişkin kararlarda halkın karar alma süreçlerine dahil edilmesi, demokratik bir toplumda sosyal hakların sağlanması için önemli araçlar arasında yerini almaktadır.

A. KAMU HARCAMALARININ ETKİNLİĞİNİ ARTIRAN FAKTÖRLER

1. Kamusal İhtiyaçların Öncelik Sırasına Göre Doğru Tespiti

Kamusal ihtiyaçların neler olduğunun belirlenmesi ve bunların doğru biçimde sıralanması sorunu, kamu yararı kavramı ile yakından ilişkilidir. Belirli bir tanımının yapılmasında dahi zorlanılan bu kavrama neo-liberallerin yaklaşımı, kamu yararının ne olduğunun asla belirlenemeyeceği biçiminde olmuştur. Onlara göre kişisel menfaatlerin toplamı kamu menfaatini oluşturur ve bu da piyasa koşullarında arz-talep dengesine göre belirlenir.

Hayek'e göre, işleyen bir ekonomide, ne ihtiyaç olduğuna yönelik bilgi anlamında *enformasyona*, insanları enformasyon doğrultusunda hareket

¹⁹² Smith, s. 919.

etmeye yönlendiren *müşevviklere* ve enformasyonu ve müşevviklere daha iyi cevap vermeyi mümkün kılan *öğrenmeye* ihtiyacı vardır. Piyasa ekonomisinde enformasyon fiyatlar, müşevvikler özel mülkiyet, öğrenme ise kâr ve zarar hesabıdır. Kamu yararının ve genel iyinin ne olduğuna ilişkin bilgiye sahip olamayacağımızdan ötürü kamusal ihtiyaçları sıralamamız da mümkün değildir. Öyleyse piyasaya terk edilecek kamu hizmeti de fiyatlar, özel mülkiyet ve kâr-zarar hesabıyla yürütülebilir.¹⁹³

Toplumsal ihtiyacı doğru tespit etmek, kamu hizmetini iyi yürütebilmenin ve sosyal adaleti sağlayabilmenin ilk koşuludur. Denhardt'lara göre kamu hizmeti bir iş yönetimi olarak değil, demokrasi yönetimi olarak ele alınmalıdır.¹⁹⁴ Bunu genel anlamda kamu kaynağının yönetimi için söylemek mümkündür. Burada, insanların neye ihtiyacı olduğunu onlara anlatmak yerine onları dinlemek, sevk ve idare etmek yerine hizmet etmek bilincinin yerleşmesi önemlidir.¹⁹⁵ Bu şekilde kamusal harcamalarda, ön plana gerçek ihtiyaçların geçmesi temin edilebilir. Mali yönetimde de bu perspektifle kaynakların daha etkin kullanımı sağlanabilir.

İhtiyacın belirlenmesinde, ihtiyacın doğrudan ihtiyaç sahibinden, yani halktan öğrenilmesi kadar, bu konunun belirlenmiş kıstaslar çerçevesinde ele alınması da sosyal adaletin sağlanması bakımından önem arz eder. İhtiyacın, bireysel isteklerle koşut şekilde değerlendirilmesi adil sonuçlara yol açmayacağından, diğer seçenek olan, ihtiyacı bir toplumda insan onuruna yaraşır şekilde yaşam sürmeye yetebilecek koşulların sağlanması için gerekli olan mal ve hizmet olarak değerlendirme yoluna gidilmektedir.¹⁹⁶ Fakat bu kıstas da toplum adını verdiğimiz varlığın ve içerisinde bulunduğu koşulların değişkenliği göz önüne alındığında kalıcı bir belirleyicilik sağlayamayabilecektir.¹⁹⁷ Şu durumda, insan onuruna yaraşır koşulların, her

¹⁹³ Brennan, s.189.

¹⁹⁴ Denhardt / Denhardt, s. 3.

¹⁹⁵ Denhardt / Denhardt, s. 3.

¹⁹⁶ Petring, Alexander (2012) "Sozialstaat und Sozialdemokratie-Lesebuch der Sozialen Demokratie, Bonn, Friedrich Ebert Stiftung (Çeviren: Hallaç, Recai (2013) Sosyal Demokrasi El Kitabı 3: Sosyal Devlet ve Sosyal Demokrasi, Friedrich Ebert Vakfı Siyaset Akademisi Birimi, 2. Baskı, İstanbul, s.23.)

¹⁹⁷ Petring, s.23.

birey ve her zaman ile durum için özel olarak değerlendirilmesi gereklidir. İhtiyacın sıralanması problemi de belirlenmesi problemine benzerlik gösterir. İhtiyaç sıralaması hangi kişi ve kişi gruplarının bakış açısından ve hangi kıstasa göre değerlendirilecektir? Bu sorunun yanıtına ulaşmak için, insan onuruna yaraşan yaşam biçiminin temel gerekliliklerini belirlemek gereklidir. Bunların barınma, gıda, eğitim, sağlık, ulaşım şeklinde belirlenmesi mümkündür. Bu listeye yaşanan coğrafya, zorlayıcı toplumsal normlar gibi dış etkenler sebebiyle özel ihtiyaçların eklenmesi mümkündür. Bu şekilde belirlenen temel ihtiyaçlar, planlamada ilk sıraya alınmalıdır. Temel ihtiyaçların kendi içinde yapılacak sınırlama ise, hangi ihtiyaç kaleminde yeterliliğin sağlanmış, hangisinde sağlanamamış olduğunun tespiti önceliklidir. Kamu kaynaklarının, onurlu yaşam için gerekliliğin sağlanmış olduğu ihtiyaçlardan diğer kalemlerine aktarılması sağlanmalıdır. Bunun ardından, yeterliliğin sağlanamadığı ihtiyaç kalemleri arasında en zayıf kalan, en az düzeyde karşılanabilen ihtiyaçtan, onurlu yaşam bakımından doyuma en yakın olan ihtiyaca doğru bir sıralama yapılmalıdır. Örneğin, sınıf kapasitesi, kütüphanesi, ekipmanları açısından tam olan bir okulun bulunduğu, fakat hastanesinin bulunmadığı yahut ekipman, sağlık çalışanı ve ameliyathane gibi hayati eksiklikleri bulunan bir hastaneye sahip idari çevreye bir okul daha yapılması kamu kaynağının etkin şekilde kullanılmadığını, başka bir ihtiyaç açısından sosyal hakların gerçekleştirilmesi noktasında tereddütler oluştuğunu gösterecektir.

2. Profesyonel ve Teknoloji Odaklı Planlama

Mosher'in ifade ettiği gibi, uzmanlık alanları, halk için hizmete dönüştürülebilecek sosyal mekanizmalardır.¹⁹⁸ Günümüzde gittikçe çeşitlenmektedirler ve her biri toplumsal ihtiyaçlara cevap verecek yönler bulundurmaktadır. Örneğin, mühendislik alanları, yol yapımı, ulaşım araçlarının güvenlik aksamalarının temin ve kontrolü, kamu binalarının inşası, bakımı ve restorasyonu konularında, eğitim bilimleri, eğitimin kalitesinin artırılmasında, sağlık yönetimi, kamu hastanelerinin etkili hizmet

---

¹⁹⁸ Mosher, s.102.

sunmasında, maliye, kamu gelir ve giderlerinin planlamalarının doğru şekilde yapılmasında katkı sağlayacak uzmanlık alanlarıdır. Kamu görevlilerinin ve yöneticilerin, kamu hizmetiyle uyuşan uzmanlık alanlarından seçilmesi, doğru planlama ve ekonomik uygulamayı beraberinde getireceğinden, kamu kaynaklarının etkin kullanımında büyük öneme sahiptir.

Teknoloji hem sosyal politikaların etkisinin kuvvetlenmesinin hem de kamu hizmetinin daha hızlı, daha az maliyetle ve daha etkin şekilde sunulmasının sağlanması açısından önemli bir faktör halini almıştır. Bu bağlamda büyük bir yer tutan bilgi ve iletişim teknolojilerinden özel olarak bahsetmek gerekir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin, kamu kaynaklarının kullanımına hem karar alma hem uygulama konusunda etkileri bulunmaktadır. Sosyal medya, online imza kampanyaları, internet üzerinden faaliyet gösteren sosyal inisiyatifler, sosyal politikaların yönünü belirlemede yön verici olabilmektedir. Toplumların değişken yapısı içerisinde, dezavantajlı hale gelen grup ve kişilerin tespitinde bu tür yapılar kamu politikasının belirlenmesi ve sosyal politikaların ihtiyaca cevap verecek şekilde uygulanmasına önemli katkı sunabilmektedir.

Kamu hizmetleri konusunda bilginin toplanması aşamasında bilgi ve iletişim teknolojilerinin rolünü yadsımak zordur. Bu konuda Twitter ve Youtube mecralarının baskın etkisi göze çarpmaktadır. Bu tür teknolojilerin varlığından önce, kamu hizmetindeki eksiklik ve aksaklıkların tespit edilmesi, kurumsal denetimin inisiyatifi kapsamında değerlendirilmekteydi yahut bu eksiklik veya aksaklıklardan doğan bir somut uyuşmazlık çerçevesinde idari yargı yoluna başvurulabilmekteydi. Bugün, belediyelerine ve yetkililerine bilgi ve iletişim teknolojileri yoluyla bu aksaklıkları bir uyuşmazlık meydana gelmeden yahut kurumsal denetimdeki ihmallerin teşkil ettiği engellere takılmadan bildirmek ve süreci bu kanallardan takip etmek hizmet alıcılar açısından mümkün olabilmektedir. Bu imkân ancak hizmet sağlayıcıların bilgi ve iletişim teknolojilerini aktif şekilde kullanmalarıyla somutlaşabilmektedir. Bu hem katılım hem şeffaflık açısından önemli bir atılıma işaret etmektedir.¹⁹⁹

¹⁹⁹ Kırışık, Fatih/ Sezer, Özcan (2015) Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Kamu Politikası Oluşturma Sürecindeki Rolü, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 11, Yıl 11, Sayı 2, s.199-215.

Bilginin işlenmesini gerektiren kamu hizmetleri bakımından e-devlet uygulaması güçlü bir örnek teşkil etmektedir.²⁰⁰ Bu uygulama, kamu hizmetinin elektronik ortamda sunulmasını mümkün hale getirmektedir.²⁰¹ Örneğin, vatandaşlar kamusal işlerinde ihtiyaç duydukları bilgi ve belgelere e-devlet üzerinden ulaşabilmekte, farklı kurumlara muhtelif işlemler için başvuruda bulunabilmekte yahut UYAP yoluyla adli işlemlerini takip edebilmektedir.

Akıllı şehir uygulaması, teknoloji odaklı kamu hizmetinde önemli bir örnek olarak kendini göstermektedir. Akıllı şehir ifadesinden kentlerin kaynaklarını daha etkin kullanmaları ve şehir sakinlerine daha iyi hizmet sunmalarını sağlayan bir “modernleşme” çabasını anlamak gerektiği ifade edilmiştir.²⁰² Akıllı şehirlerin bileşenleri; akıllı hareketlilik/ulaşım, akıllı yaşam, akıllı yönetim, akıllı çevre, akıllı ekonomi ve akıllı insanlar olarak somutlaştırılmaktadır.²⁰³ Akıllı şehir uygulamalarının kamu kaynağının etkin kullanımını sağladığı bir alan olarak ulaşım örnek verilebilir. Bu örnekte, görme engelli vatandaşların toplu taşıma araçlarından etkin şekilde faydalanması, bilgi ve iletişim teknolojileri aracılığıyla sağlanmıştır. Otobüse binmek isteyen görme engelli bir vatandaş, bulut sistemine bildirimde

²⁰⁰ **Sarı, Ömür Kadri** (2019) İdare Hukuku Bağlamında E-Devlet Dönüşümü ve Uyap, 1. Baskı, Ankara, Seçkin Yay.; **Şahin, Ali/ Örseli, Erhan** (2016) Teoriden Uygulamaya E-Devlet, 1. Baskı, Ankara, Atlas Yayınları; **Şahin, Ali** (2016) Türk Kamu Yönetiminde Yapısal Dönüşüm ve E-Devlet, Ankara, Atlas Yayınları.

²⁰¹ **Kırışık/ Sezer**, s.202.

²⁰² **Elvan, Lütfi** (2017) “Akıllı Şehirler: Lüks Değil İhtiyaç”, İTÜ Vakfı Dergisi, S:77, İstanbul, s. 6-10.

²⁰³ **Elvan**, s. 7. Akıllı hareketlilik/ulaşım bileşeni bilgi ve iletişim teknolojileri destekli entegre ulaşım sistemleri; akıllı yaşam, sağlık, eğitim, kültür, bireysel güvenlik, konut kalitesi; ekonomik refah ve turistik cazibenin artırılması gibi konularda teknolojinin kullanımıyla iyileştirme sağlanması; akıllı yönetim, katılımcı ve şeffaf bir yönetimin teknoloji yoluyla temin edilmesi; akıllı çevre, sürdürülebilir kaynak yönetiminin ve çevre kirliliğini önleyici teknolojilerin hayatın bir parçası haline getirilmesi; akıllı ekonomi, Bilgi ve iletişim teknolojileri kullanılarak verimlilik artışı, e-ticaret, ileri üretim ve tedarik sistemleri, akıllı kümelenmeler ve iş ekosistemleri ile yaşayan laboratuvarlar gibi uygulamalar, akıllı insanlar insanların bilgi ve iletişim teknolojileri kullanma ve üretme becerilerinin geliştirilerek yaratıcılığı ve inovasyonu özendirilen kapsayıcı bir toplum oluşturulması anlamına gelmektedir.

bulunmakta, o bulut sistemi otobüs şoförünü durakta görme engelli bir kişi olduğu konusunda uyarmakta, şoför böylece durakta kendisine durması için işaret eden yahut o durakta incek bir yolcu bulunmasa dahi durmaktadır. Yahut trafik ışığı yanma aralık ile müddetlerinin yol durumuna entegre olarak sürekli güncellenmesi, cep telefonu uygulamalarından faydalanılarak otobüs duraklarının takip edilebilmesi ulaşım hizmetinde kaynakların etkin kullanımını sağlayan akıllı şehir uygulamalarıdır. Bu uygulamaların çeşitlenip çoğalabilmesi, bilgi ve iletişim, atık yönetimi, enerji ve teknoloji eğitimi konusunda alt yapının güçlü olmasına bağlıdır. Bu da, bu tür alt yapılar için belirli bir bütçe ayrılmasını ve alt yapı geliştirme çalışmalarına planlamada yer verilmesi ile bu konuda uzman kişi ve kuruluşlardan destek alınmasına bağlıdır.

3. Katılımcı Yönetim

Yönetime katılım olgusu kamu kaynaklarının kullanımı bakımından iki farklı şekilde ele alınabilir. Bunlardan ilki Mosher'in işaret ettiği karar verme süreçlerine kamu personelinin katılımıdır. Kamu hizmetindeki karar alma süreçlerine katılım konusu üzerinde duran Mosher'e göre katı hiyerarşik düzen içerisinde bir kişinin verdiği emir niteliğindeki kararın yukarıdan aşağıya doğru uygulanmasının yerine, hiyerarşide alt basamaklarda bulunan personelin karar verme süreçlerine katılması etkili bir hizmet elde etme amacına daha çok hizmet eder.²⁰⁴ Bu seçenek tercih edildiğinde zor kararların verilmesinde farklı fikir ve uzmanlıklardan faydalanma imkânı artar. Kararlara karşı direnç azalır, personel kararları sahiplenir ve daha özenli şekilde uygular ve uygulamada ortaya çıkan problemlerde inisiyatif kullanma gücünü kendinde bulur. Bu da sorunların hızlı çözülmesini sağlar. Katılımcı yönetimin diğer yüzü hizmet ve yardımlardan faydalanan kesim olan halkın yönetime katılımıdır. Tüm vatandaşların gerek doğrudan gerekse kendilerini temsil eden aracı kurumlar vasıtasıyla karar alma süreçlerine katılmaları, ihtiyaçların doğru tespit edilmesi ve en etkin şekilde giderilmesinde büyük öneme sahiptir. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi, gerek bilgi ve iletişim

---

²⁰⁴ Mosher, s.16.

teknolojilerinin kullanımı ile, gerekse yüz yüze iletişim yoluyla katılımın sağlanması, teknik açıdan sosyal hakların sağlanmasına fayda verdiği gibi, demokratik bir yönetim için de olmazsa olmazdır.

4. Etkin Denetim Mekanizmalarının Varlığı

Kamu kaynağı kullanımında denetim, idarenin yargısal ve yargı dışı yollardan denetimiyle gerçekleşir. Yargı dışı yollar siyasi denetim, idari denetim, kamuoyu ve baskı grupları denetimi ile ombudsmanlık yoluyla gerçekleşmektedir. Bunun yanında halkın idareyi sosyal medya yoluyla etkin şekilde denetlemeye başlaması da bu denetim yollarına çağımızda eklenen bir yeni model olarak karşımıza çıkmaktadır. Yargısal denetim, idari yargı ve Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yoluyla gerçekleşmektedir.

Denetim kavramı, sorumluluk kavramıyla birlikte ele alınmalıdır. Sorumluluğun iki türü bulunur. Bunlar objektif sorumluluk ve subjektif sorumluluktur. Objektif sorumluluk kamu görevlilerin idari üstlerine karşı ve yargıya karşı sorumluluğudur. Subjektif sorumluluk, bir diğer deyişle, “*sorumlu davranma*”, bir prensip meselesidir. Genel olarak halka ve özel olarak baskı gruplarına, yapılan hizmetin türü ile ilgili olarak profesyonelliği temsil eden kurum ve kişilere karşı sorumlu “*hissetmeyi*” ifade eder.²⁰⁵ Objektif sorumluluk ile subjektif sorumluluğun çatışması da olası bir durumdur.²⁰⁶ Denetim mekanizmasının etkin olmadığı durumlarda bu çatışmanın belirginleştiği görülebilir. Böyle bir durumda objektif sorumluluğu işletecek bir mekanizma bulunmaz. Subjektif sorumluluk konusunda kamu görevlisi, hiyerarşik üstünden farklı bir sorumluluk anlayışı içerisinde hareket ettiğinde denetim mekanizmaları bu kez kamu görevlisine karşı, hiyerarşik ilişkinin gerekleri üzerinden işletilebilir. Bu noktada Mosher, politika ile idare arasındaki güçler ayrılığından söz eder. Bunu, yasama-yürütme arasındaki güçler ayrılığına benzetir. Böyle bir ayrımın yokluğunda, kamu hizmetinin halkın çıkarına yapılmasını tehlike altında görür.²⁰⁷ Bu ayrımın ortadan

²⁰⁵ Mosher, s.9-10.

²⁰⁶ Mosher, s.10.

²⁰⁷ Mosher, s. 4-6.

kalkmasıyla eş zamanlı olarak, yasama-yürütme-yargı erkleri arasındaki ayrılığın da ortadan kalktığı düşünüldüğünde, denetimsizliğin etkisinin derinleştiği açık bir şekilde görülür.

Yukarıda saydığımız denetim yollarının etkin biçimde çalışması, esasen politika ile idarenin arasında bir ayrılığın olması gerektiği fikrinin benimsenmesiyle mümkün olur. Halkın sosyal medya aracılığıyla yaptığı denetimin etkililiği, onun politikayla olan bağının son derece zayıf olmasından yahut hiç bulunmamasından ileri gelmektedir. Doğrudan bir ihtiyacın, sosyal adaletsizliğin yahut hizmetteki bir eksikliğin ifadesi olarak ortaya çıkan halkın doğrudan denetimi, bireylerin sosyal haklardan faydalanmada yaşadığı sorunların doğrudan yansımaları şeklinde ortaya çıktığından, görmezden gelinmesi, yöneticilerin siyasi fayda beklentilerine zarar verecektir. Bunun bilincindeki yöneticiler, bu tür çıkışlara kayıtsız kalmamayı tercih etmektedir. Ayrıca, hak talebinin ifadesi biçimindeki sosyal medya paylaşımlarının diğer sosyal medya kullanıcıları tarafından destek görmesi yöneticiler üzerinde, bu paylaşımlara karşı kayıtsız kalmanın otoriteye karşı tepkinin yayılmasına ve kitlesel eylemlere yol açabileceği baskısını yaratmaktadır. Zira Suriye, Irak, Lübnan gibi örneklerde süreç bu şekilde işlemiştir.

B. KAMU HARCAMALARININ ETKİNLİĞİNİ AZALTAN FAKTÖRLER

1. Popülist Siyaset

Hayek, sosyal devlet eleştirisinde politikacıların, seçmen desteğini sağlayabilmek için belirli grupların özgül amaçlarını, ihtiyaçlarını karşılamaya gayret ettikleri tespitinde bulunmuştur. Ona göre politikacılar genel refahın sağlanmasıyla yetinmezler. Zira genel refahın sağlanmasından kimin ne kadar faydalanacağı bilinmez. Dolayısıyla genel refahı sağlamanın, yöneticiler bakımından siyasi getirisi yoktur.²⁰⁸ Bugün, tüm batı demokrasilerinde sosyal haklar kataloğunun gün geçtikçe genişlemesinin sebebini, siyasi partiler arasındaki “vaat yarışı” nda gören görüş de bu görüşe paralel bir noktada

²⁰⁸ Hayek (2012), s. 226.

durmaktadır.²⁰⁹ İfade edilen görüşler, siyaset biliminde “popülizm” olarak isimlendirilen politik davranış biçimi ile benzeşmektedir. Belirli ekonomi politikalarının yerindeliği konusunda anlaşılan geniş seçmen kitlesinin bulunması²¹⁰, o politikaların teknik faydası ve altyapı çalışmalarına uygunluğu ile politikanın hedeflediği getirinun ihtiyaç sıralamasında hangi basamakta olduğu dikkate alınmaksızın uygulanmasına sebep olabilmektedir. Bu durum, halkta oluşan beklentinin bir filtreden geçirilmeksizin politika olarak belirlenmesi biçiminde gerçekleşebileceği gibi, siyasi rant beklentisi olan siyasilerin toplumda olağanüstü fayda sağlama vaadiyle alt yapı çalışması yapılmaksızın bir politika ileri sürmeleri ve bu yapay politika etrafında yapay bir çoğunluk meydana getirmeleri şeklinde de tezahür edebilir.

Ekonomik popülizmi, erken yaşta emeklilik, mahallelerde yaşayanların görüşleri, beklentileri, günlük yaşam pratikleri dikkate alınmadan, merkezîyetçi, popülist politikalar bağlamında emlak eksenli gerçekleşen kentsel dönüşüm projeleri²¹¹, geçici ekonomik-sosyal yardım uygulamaları²¹² gibi örneklerde görmek mümkündür. Bu örneklerin sosyal haklara katkı yapmaları da pekâlâ mümkündür. Ancak, burada yapılan işin neliğinden çok, hangi şartlarda yapıldığı ve arka planında malî kaynakların doğru dağılımının sağlanmış olması önem arz etmektedir.

2. Yönetilemeyen Borçlanma

Borçlanma, Eğilmez’in ifadesiyle; “...*kamu giderlerinin kamu gelirlerinden fazla olması sonucunda ortaya çıkan finansman açığından dolayı meydana gelir.*”²¹³ Kamu giderlerinin gelirleri aşmasında planlama eksikliği ve

²⁰⁹ Savaş, s.127.

²¹⁰ Sayan, Serdar/ Berument, Hakan (1997) “Türkiye’de Siyaset, Ekonomik Popülizm ve Hükümetler”, Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C:15, S:2, s. 171 – 185.

²¹¹ Mutlu Kılıç, Elif/Göksu, Aliye Emel (2018) “Bir Kentsel Dönüşüm Deneyimi: Kadifekale-Uzundere İkiliminde Bireysel Öyküler Üzerine Düşünmek”, Planlama Dergisi, C:2, S:28, s. 201–217.

²¹² Baloğlu, Uğur (2019) “Demokrasi, Popülizm ve Yok Olan Doğa”, Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi, C:1, S:6, s.99-129.

²¹³ Eğilmez, Mahfi (2018) Kamu Maliyesi, 4. Baskı, İstanbul, Remzi Kitabevi, s. 102.

popülist politikaların etkisi vardır.²¹⁴ Politik rekabet ve popülist politikalar, hükümetleri, vergilemeden harcama yapmaya alıştıırır.²¹⁵ Oluşan gelir gider uyumsuzluğu ya borçlanma ile, ya da vergi artırımı, giderlerin kısılması, enflasyonun artması göze alınarak para basılması ile çözümlenir.²¹⁶ Borçlanma, kamu sektörü ile özel sektör arasındaki zenginlik paylaşımından da kaynaklanabilmektedir. Zira, gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülkelerden daha yoksul olmalarına rağmen onlardan daha az borçlanmaktadır.²¹⁷

Devletler, sosyal hayattaki ve siyasetteki istikrarın korunması amacıyla borçlanmayı yüksek oranda tercih etmektedirler. Borçlanma, iç kaynaklardan yahut dış kaynaklardan yapılabilir. Borçlanmanın artması ve kamu ekonomisinde geri ödemeye ve borçları yönetememeye ilişkin sorunlar doğması, başta sosyal harcamalar olmak üzere kamu giderlerinde kısıtlamaya gidilmesi sonucunu doğurabilir. Bu kötü etkileri önlemek için borç servisi tekniklerine başvurulur. Bunlar iç ve dış borçlanmadan doğan anapara, faiz, komisyon gibi giderlerin ödenmesi, mevcut bir borcun vadesinin uzatılması, mevcut bir borcun faizinin değiştirilmesi, borçların sermayeye dönüştürülmesi olarak sıralanabilir.²¹⁸ Borçlanmanın yönetilebilmesi ve azaltılması için sermaye kesiminden artan oranlı sermaye vergisi alınması ve merkez bankasının yetkilerinin artırılması gibi öneriler ileri sürülmektedir.²¹⁹

Kamu borçlanmasının, sosyal haklarla ilgisi, borç yönetilemediğinde ortaya çıkar. Kamu harcamaları malî dengenin sağlanması kısıldığında, sosyal hakların gerçekleştirilmesinin kaynağı kısıtlanmış olur. Yunanistan'ın uzun

²¹⁴ **Gür, Timur Han/Akbulut, Hale** (2012) “Gelişmekte Olan Ülkelerde Politik İstikrarın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi”, *Sosyo Ekonomi Dergisi*, C:1, S:1, s.281-300.

²¹⁵ **Buchanan, James M./Wagner, Richard/Werckling, William H./ Olson, Mancur** (1978) “The Political Biases of Keynesian Economics”: Tullock, Gordon (Editor), *Fiscal Responsibility in Constitutional Democracy-Studies in Public Choice Vol:1*, Leiden, Martinus Nijhoff Social Sciences Division, s.79-96,

²¹⁶ **Eğilmez**, s.114.

²¹⁷ **Piketty, Thomas** (2013) *Le capital au xxie siècle*, 1ère édition, Paris, Éditions de Seuil (Çeviren: Koçak, Hande (2014) *Yirmi Birinci Yüzyılda Kapital*, 1. Basım İstanbul, Türkiye İş Bankası Yay., s.590.)

²¹⁸ **Eğilmez**, s.110.

²¹⁹ **Piketty**, s. 600-605.

yıllar cari açığının üstesinden borçlanmayla geldikten sonra, 2009'dan itibaren fon bulmakta zorlanmaya başlaması bütçe açığı ve borç krizi üzerinden tanımlanan ekonomik krize girmesine neden olmuştur.²²⁰ Bu krizle beraber, kamu harcamaları gittikçe kısıtlanmış, kemer sıkma politikaları uygulanmaya başlamıştır. 2007-2015 arasında OECD verilerine göre sağlık harcamalarının gayri safi yurtiçi hasıla (GSYH) içindeki payı %6,8'den %5,3'e, genel kamu hizmetlerinin payı ise GSYH'nin %11,7'sinden %9,9'una gerilemiştir.²²¹ Cari açığın, dış ticaret hacminin artması, kalıcı yabancı yatırım gibi etkenlerle kapatılamaması ve bu sebeple tercih edilen borçlanmanın da yönetilememesi, dolaylı olarak kamu kaynaklarının sosyal hakların gerçekleştirilmesi için kullanılmasına engel olmaktadır.

3. Nepotizm ve Yolsuzluk

Nepotizm, kişisel ilişkiler ve patronaj ilişkileri yoluyla kişi ya da kuruluşlara menfaat sağlanması olarak tanımlanabilir. Kamu yönetiminde nepotizmin varlığı, kamu kaynaklarının sosyal hakları gerçekleştirmek için değil, kişisel veya kurumsal menfaat sağlamak için kullanılmasına yol açar. Bu durum kamu kaynağının etkin kullanılmasına engel teşkil eder ve yolsuzluk gibi başka sapmalara da temel teşkil eder.

Nepotizm probleminin kaynağı, yönetimin siyasallaşması problemi olarak kendini göstermiştir. Woodrow Wilson, yönetimin siyasal etkilenmenin dışında kalabilmesinin sağlanmasını devlet yönetimini siyasetten ayrı olarak ele alabilmek ile mümkün görmüştür.²²² Yönetimin siyasallaşması, kamu hizmetine girişte eşitlik ilkesinin uygulanmasını zorlaştırdığı gibi, kamu hizmetlerinin sürekliliğini de zedelemektedir. Zira, hükümet değiştiğinde, önceki hükümetin kararlaştırdığı ya da uygulamaya koyduğu hizmetler yarıda kalabilmekte, yağma sistemiyle oluşturulmuş bürokrasi bu hizmetlerin yahut yeni hükümetin projelerinin siyasi kazanıma

²²⁰ Akçay, Belgin (2012) "Yunanistan Ekonomisinde Devlet Borç Krizi-Cari Açık İlişkisi", Maliye Dergisi, S:163, s.15-35.

²²¹ Oecd (2017), "Government at a Glance, Country Fact Sheet: Greece", <https://www.oecd.org/gov/gov-at-a-glance-2017-greece.pdf>, (S.e.t: 24.09.2019)

²²² Wilson, s. 63-64.

dönüşmesini engellemeye kanalize edilebilmektedir. Kamu hizmetinden keyfi uzaklaştırmalar da bu bağlamda söz konusu olabilmektedir.²²³

Kamu hizmetinde, daha geniş ifadesiyle kamu yönetiminde nepotizm konusu, bir devletin liberal, neo-liberal ya da sosyal devlet çizgisini takip etmesinden bağımsız olarak kendini gösterir. Nepotizm, herhangi bir görüş çizgisinin sahip çıktığı bir değer olarak değil, genel bir sapma olarak anlaşılmaktadır. Neo-liberallerden Hayek, hukuk devleti ve işler bir piyasa düzeninin muhafazası için belirlenmiş standartları taşıyan herkesin hizmet sağlamak için gerekli ruhsatı almaya hak kazanabilmesinin gerekliliğine vurgu yapmıştır.²²⁴ Anayasası gereği bir sosyal devlet olan İzlanda'da, 2000-2009 arası ulusal çapta yapılan anket sonuçlarına göre seçmenlerde nepotizmin yerel siyasette büyük rol oynadığı inancı %35 oranında kendini göstermiştir.²²⁵

Nepotizm, maddi menfaat elde etmek için olduğu kadar siyasi menfaat elde etmek için de başvurulmuş bir yol olmaktadır. Siyasi menfaate, politik hayat içerisinde kalıcılığın sağlanması yahut siyasi propaganda desteği alınması hedeflerinin gerçekleşmesi açısından bakıldığında, nepotizmin bu alanlarda siyasi oluşumlara önemli menfaat sağladığı söylenebilir. Alınan desteğin karşılığı, maddi menfaat veya kadro şeklinde istihdam, doğrudan para yahut arazi, arsa tahsisinde ve ihalelerde öncelik olarak somutlaşabilmektedir. Tersinden bir yaklaşım ile, yeni siyasi iktidarın eski iktidarla birlikte anılan ya da o iktidar tarafından devlet hizmetine kazandırılan kurumları kamu hizmetinden ve sosyal yardımlardan dışlaması, ihtiyaç duyulan kaynak ve alan tahsisinde geri plana itilmesi de bu kapsamda değerlendirilebilir.

Kamu personeli seçimi, nepotizmin önemli bir boyutu olarak karşımıza çıkar. İdeoloji farklılıklarının fazla sert olmadığı ABD açısından Mosher, bürokraside toplumun nasıl temsil edilmesi gerektiği üzerinde tartışırken, kişilerin memleketleri, meslekleri gibi konular üzerinde durmuştur.²²⁶ Bu

²²³ Özer, s. 20.

²²⁴ Hayek (2012), s.516.

²²⁵ Kristinsson, Gunnar Helgi, "Political Control and Perceptions of Corruption in Icelandic Local Government", Icelandic Review of Politics and Administration C:1, S:11, s.1-18.

²²⁶ Mosher, s.11-14.

anlamda, bürokrasideki temsili aktif temsil ve pasif temsil olarak ikiye ayırmış, aktif temsiline belli özel çıkar gruplarının isteklerini uygulatmak bakımından aktif bir tutum izleyen büyük gruplardan oluşan bir bürokrasiden, etkin bir kamu hizmeti beklemenin gerçekçi olmadığını dile getirmiştir. Pasif temsili demokrasiyi daha uygun görerek, bürokraside her kesimden insanın eşit şekilde yer almasını kamu hizmetinin herkesin çıkarına ve herkes bakımından etkin olmasını sağlayabileceğini ifade etmiştir. Bu ayrım, siyasi görüş ve ideolojileri merkeze alarak, sert ideolojik ayrılıkları bünyesinde barındıran ülkeler düşünülerek yeniden ele alındığında, karşılaşılan tablo daha net olmaktadır. Bir siyasi görüş birliği üzerine inşa edilmiş bürokrasilerde kamu personelinin, kendisini var eden ideolojiye, halka rağmen bağlanması kaçınılmaz olacaktır. Bu da kamu kaynaklarının halkın sosyal haklardan daha iyi faydalanması için kullanımı yerine, ideolojinin kuvvetlenmesi üzerine kurulmuş bir kamu hizmeti anlayışı ile harcamaların ideolojik çoğunluğun ihtiyaçlarına göre düzenlenmesini ve hatta sosyal yardımların dahi bu ideolojik çerçeveye içerisinde istismarını beraberinde getirecektir.

4. Politik Kültürün Kamunun Mali Kaynaklarının Kullanımına Etkisi

Kamu kaynağı ve onun kullanımına bakışta politik kültür ve değerler algısı önemli bir yer tutmaktadır. Kamu kaynağının etkin kullanımını olumsuz yönde etkileyen faktörlere karşı ortaya çıkan toplumsal reaksiyon, o faktörlerin varlığını devam ettirmesi yahut ortadan kalkmasına etki eder. Örneğin, Avusturya'da 2017'de yapılan milletvekili seçimleri öncesi çekilen ve bir Rus oligarkının yeğeni ile iktidar ortağı Avusturya Özgürlük Partisi (FPÖ) başkanı Heinz Christian Strache arasında geçen yolsuzluk pazarlığını açığa çıkaran videonun ortaya çıkmasının ardından Avusturya'nın başkenti Viyana'da binlerce kişi gösteri düzenlemiştir.²²⁷ Halk nezdinde oluşan tepki önce Strache'nin istifasını, ardından erken seçimi zorunlu kılmıştır. Bu durumun gerçekleşmesinde halk nezdinde oluşan tepkinin rol oynadığı

²²⁷ Avusturya'da Halk Koalisyonu Karşı Sokakta, <https://www.timeturk.com/avusturya-da-halk-koalisyonu-karsi-sokakta/haber-1088261> s.e.t. 26.09.2019.

değerlendirilmektedir. Öyle ki, Avusturya Başbakanı Kurz, “FPÖ hem Avusturya’nın imajını zedeledi hem de görevi olumsuz yönde kullanacağı izlenimi oluşturdu” ifadelerini kullanmıştır.²²⁸ Sözü geçen olayların ardından başbakan Kurz’un Strache ile arasına bu ifadesinden de anlaşılacağı üzere belirli bir mesafe koymuştur. Bu hamlenin getirisi olarak 29 Eylül 2019’daki erken seçimde Kurz liderliğindeki Avusturya Halk Partisi (ÖVP) %38 oyla seçimin galibi olmuştur. FPÖ ise büyük bir oy kaybıyla %17,3’e gerilemiştir.²²⁹

Politik kültürün kamu kaynaklarının etkin kullanımı üzerindeki etkisine bir diğer örnek Bolivya’dan verilebilir. Bolivya, 1990’larda, Cochabamba Su Savaşları ile ön plana çıkmış bir ülkedir. Bu tarihlerde yükselişte olan neo-liberal anlayış sonucu suyun sağlanması ile ilgili kamu hizmetinin, kâr-zarar odaklı idaresi sonucu kırsal kesimde suya ulaşım imkanı ortadan kalkan insanlar ve kentlerde temiz suya farklı sebeplerle erişemeyenler bir mücadele vermişlerdir.²³⁰ Halkın sahip olduğu toplumsal bilinç ve mobilizasyon sonucu kentin özelleştirilmiş su firması olan SEMAPA yeniden yerel yönetimin kontrolü altında hizmet vermeye başlamıştır.²³¹ 2003 Yılında Bolivya’nın La Paz kentinde gerçekleşen gösterilerde de benzer gelişmeler yaşanmıştır. La Paz tepelerinde kırsal kesimlerden gelen yoğun göç dalgası sonucu oluşmuş yerleşim birimi El Alto’da, diğer ülkelere ucuza gaz satılmasını protesto eden ve petrol tesislerinin devletleştirilmesini isteyen binlerce kişi güvenlik güçleriyle çatışmış, protestolardan sonra Cumhurbaşkanı Gonzalo Sanchez de Lozada istifa etmiştir.²³² Yerine kendisi de Bolivya’nın kırsal kesiminden olan ve “anti-empyalist” mücadelede ön

²²⁸ Yolsuzluk Avusturya’da Erken Seçimi Getirdi, <http://yeniozgurpolitika.net/yolsuzluk-avusturyada-erken-secimi-getirdi/> s.e.t. 26.09.2019.

²²⁹ Avusturya’da seçim: Sebastian Kurz liderliğindeki Halk Partisi Birinci, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-49869960>.

²³⁰ **Özbay, Özdeş** (2017) “Uluslararası Su Hakkı Mücadeleleri”: İlhan, Akgün/Erdoğan, Erkin/Yüce, Nuran/Özbay, Özdeş (Editör) Türkiye’de ve Dünyada Su krizi ve Su Hakkı Mücadeleleri, Özdeş Özbay, Sivil ve Ekolojik Haklar Derneği, İstanbul, s.13.

²³¹ **Razavi, Nasya S.** (2019) ‘Social Control’ and the Politics of Public Participation in Water Remunicipalization, Cochabamba, Bolivia”, *Water*, C:7, S:11, s.1455-1474.

²³² Bolivya’da Varoş Ayaklanması, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/07/110713_bolivia s.e.t. 30.09.2019.

safta yer almasıyla bilinen Evo Morales seçilmiş, Morales'in ilk icraatlarından biri petrol tesislerini millileştirmek olmuştur. Sonrasındaki gelişmeler karşısında halkın aktivizmi devam etmiştir. Örneğin 2011'de Bolivya'da başkent La Paz'da, semtlerinde su, elektrik ve kanalizasyon altyapısının iyileştirilmesini talep eden on binlerce kişi bir anayolu trafiğe kapayıp, fuel-oil ve gaz tankerlerinin yolunu kesmiştir.²³³ Halkın mobilize olması Bolivya için yerleşik bir politik kültür olmuştur. Fakat bu kültürün, mali durumu iyileştirecek olsa bile popüler olmayan politikaların uygulanmasına engel olduğu da yapılan değerlendirmeler arasında bulunmaktadır.²³⁴

SONUÇ

İnsan haklarının tarihsel akış içindeki devinimi göstermektedir ki, medeni ve siyasal alandaki adalet, sanayi ve tüketim toplumunun birer parçası olan bireylere yeterli gelmemiştir. Sosyal adalettaki bozulmalar, medeni ve siyasal haklara sahip olmanın anlamını azaltmıştır. Medeni ve siyasal hakların realize edilmesinin bir aracı olarak, sosyal haklar koruma altına alınmıştır. Yine zaman göstermiştir ki, sosyal hakları hak bildireleri anayasalar ve kanunlarla hüküm altına almak yeterli olmamıştır. Kamu kaynaklarının gereği gibi edinilip kullanılmaması ve siyasi rant adına hükümetlerce yapılan manevralar, sosyal haklar adına ihdas edilmiş hükümleri yapaylaştırmıştır. Böylece, sosyal hakların realize edilmesi gerekliliği gibi yeni bir sorunla yüz yüze gelinmiştir.

Sosyal hakların sağlanmasında asıl olan, liberal demokrasiden, kişisel hak ve özgürlüklerden ödün vermeksizin, ekonomik özgürlüklere kanunî ve ölçülü sınırlamalar getirerek ve adil bir vergi sistemi oluşturarak kamu kaynağı elde etmek, piyasa üzerinde etkin bir denetim mekanizması ve dengeli ekonomi politikaları uygulayarak krizlerin önüne geçmeye çalışmak ve kamu kaynaklarını etkin bir biçimde kullanmaktır.

²³³ Bolivya'da Varoş Ayaklanması,

https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/07/110713_bolivia_s.e.t.30.09.2019.

²³⁴ **Brienen, Marten** (2016) "A Populism of Indignities: Bolivian Populism Under Evo Morales", *Brown Journal of World Affairs*, C:1, S:23 s. 77-93.

Kamu kaynaklarının edinilmesi, üzerinde yapılan hukukî işlemler ve bu kaynakların kullanımı, bir ülkenin kamu idaresinin şekillenmesinde temel teşkil eder. Bu alandaki düzenlemeler, insan hakları, özellikle de sosyal haklar ile doğrudan bağlantılıdır. Doğal kaynakların, sınırları dahilinde yaşayan insanlara maliyeti en düşük şekilde fayda sağlayabilmesi ve bu kaynakların korunabilmesi, halktan toplanan vergilerin karşılığının kamu hizmeti ve sosyal yardım olarak alınabilmesi, bir devlette sosyal hakların gerçekleştirildiğine yönelik ipuçlarıdır. Bu çıktıların elde edilebilirliği ve kalitesi kamu kaynağının ne kadar etkin kullanıldığını gösterir.

Kamusal ihtiyaçların öncelik sırasına göre doğru tespiti, profesyonel ve teknoloji odaklı planlama, katılımcı yönetim ve etkin denetim mekanizmalarının varlığı etkin kullanımı olumlu yönde etkileyen faktörlerdir. Kamu kaynaklarının etkin kullanımını olumsuz etkileyen popülist siyaset, yönetilemeyen borçlanma, nepotizm ve yolsuzluğun varlığı, bir ülkede kamu kaynaklarının etkin kullanımını olumlu yönde etkileyen uygulamaların benimsenmesini zorlaştırdığı gibi, bu etkenlere rağmen var olan teknoloji odaklı planlama gibi olumlu gelişmeleri de anlamsızlaştıracak etkiye sahiptir. Yargısal denetimin siyasetten bağımsız ve etkin denetim yapması önem arz etmektedir. Bu etkenlere tek başına hukuk ile karşı koymak ise mümkün değildir. Politik kültürün, merkezi ve yerel yönetimlerce kamu kaynaklarının etkin kullanımını olumlu yönde etkileyen yöntemlerin tercih edilmesinde olduğu kadar, kamu kaynaklarının etkin kullanımını olumsuz etkileyen etkenlere karşı verilecek mücadelede de bir ağırlığı bulunmaktadır. Olumlu uygulamaları kuvvetli şekilde talep eden ve talep ettiklerini gerçekleştirme eğilimindeki siyasetçilere oy veren, aynı zamanda popülist siyasetle mobilize edilemeyen, yönetilemeyen borçlanma sebebiyle kamu harcamalarında kısıntıya gidilmesi halinde bunun sorumlularını siyasi olarak cezalandıran, nepotizm ve yolsuzluğa karşı sert tepkisini ortaya koyan bir toplum, güçlü bir politik kültürü oluşturacaktır. Demokrasilerde yargısal denetim kadar, siyasi denetim de önemlidir. Siyasi denetimin adresi olan halk, etkin bir denetim mekanizması olarak sistemin merkezinde yer aldığı anda, sosyal haklarının ihlal edilmesi de zorlaşacaktır.

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, Mehmet Ali** (Editör) (2018) Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler, 8. Baskı, İstanbul, İletişim Yay.
- Akad, Mehmet/Vural Dinçkol, Bihterin/Bulut, Nihat** (2016) Genel Kamu Hukuku, 12. Basım, İstanbul, Der Yay.
- Akçagündüz, Emre** (2010) "Kamu Tercihleri Teorisi ve Türkiye'ye Olan Etkisi Üzerine", Ekonomi Bilimleri Dergisi, C:2, S:2, s.29-34.
- Akçay, Belgin** (2012) "Yunanistan Ekonomisinde Devlet Borç Krizi-Cari Açık İlişkisi", Maliye Dergisi, S:163, s.15-35.
- Baloğlu, Uğur** (2019) "Demokrasi, Popülizm ve Yok Olan Doğa", Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi, C:1, S:6, s.99-129.
- Bentham, Jérémie** (1830) Traités de législation çivile et pénale, Volume 1, Trad. Par. Étienne Dumont, Troisième ééditions, Paris, Rey et Gravier Libraires, pp. 1-152 (Çeviren: Asal, Barkın (2011), Yasamanın İlkeleri, 1. Baskı, İstanbul, Onikilevha Yay.)
- Beriş, Hamit Emrah** (2002) "Çağdaş Liberalizmde Farklı Yönelimler: John Rawls ve Robert Nozick", Liberal Düşünce Dergisi, S:28, s.197-205.
- Thomas, Jean Paul** (1996) "Socialisme": Raynaud, Philippe, Rials, Stéphane (Editör), Dictionnaire de Philosophie Politique, 1ère édition, Paris, Presses Universitaires de France (Çeviren: Yerguz, İsmail (1996) "Sosyalizm": (Çeviren: Yerguz, İsmail/Sevil, Necmettin Kâmil, Ergun, Emel, Dilli, Hüsnü (2011) Siyaset Felsefesi Sözlüğü, 2. Baskı, İstanbul, İletişim Yay))
- Brennan, John** (2012) Libertarianism: What Everyone Needs to Know, 1st Edition, London, Oxford University Press (Çeviren: Yayla, Atilla (2015) Liberteryenizm, 1. Baskı, Ankara, Liberte Yayınları.
- Breuilly, John** (1991) Almanya'da Sosyal Demokrasi: Fincancı, Yurdakul (Editör), Batı Avrupa'da Sosyal Demokrasi, Çev. Yurdakul Fincancı, Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı, İstanbul.

- Brienen, Marten** (2016) “A Populism of Indignities: Bolivian Populism Under Evo Morales”, *Brown Journal of World Affairs*, C:1, S:23 s. 77-93.
- Buchanan, James M./Wagner, Richard/Werckling, William H./ Olson, Mancur** (1978) “The Political Biases of Keynesian Economics”: Tullock, Gordon (Editor), *Fiscal Responsibility in Constitutional Democracy-Studies in Public Choice Vol:1*, Leiden, Martinus Nijhoff Social Sciences Division, s.79-96.
- Butler, Eamonn** (2013) *Foundations of a Free Society*, 1st Edition, London, Institute of Economic Affairs (Çeviren: Şahin, Hakan (2016) *Özgür Toplumun Temelleri*, 2. Baskı, Ankara, Liberte Yay.)
- Coşkun, Selim/ Dulkadiroğlu, Hakan** (2018) “Amerika Birleşik Devletleri’nde İdari Devletin Gelişimi ve Woodrow Wilson’un Etkisi”. *Journal of Political Administrative and Local Studies*, C:1, S:2, s.21-54.
- Çakmak, N. Münci** (2013) *İdare Hukukunda Kuramsal Olarak Kamu Yararı*, Seçkin Yay., 1. Bası, Ankara.
- Çubuk, Ali** (1979) *Sosyal Politika*, 1. Baskı, Ankara, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yay. No:123.
- Dahl, Robert** (1947) “The Science of Public Administration: Three Problems”, *Administration Review*, C:1, S:7, s. 1-11.
- Denhardt, Janet/Denhardt, Robert** (2011) *The New Public Service: Serving, Not Steering*, New York, M.E. Sharpe Yay.
- Dericiler, Özge Yücel** (2014) *Sosyal Haklar ve İnsan Hakları Hukuku Çerçevesinde Devletin Yükümlülükleri: Refah Devletinin Krizi Ekseninde Bir İnceleme*, Onikilevha Yay.1. Baskı, İstanbul
- Eğilmez, Mahfi** (2018) *Kamu Maliyesi*, 4. Baskı, İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Elvan, Lütfi** (2017) “Akıllı Şehirler: Lüks Değil İhtiyaç”, *İTÜ Vakfı Dergisi*, S:77, İstanbul, s. 6-10.
- Engels, Friedrich** (1968) *Socialism: Utopian and Scientific*, Sixth Printing, Moscow, Progress Publishers (Çeviren: Ünalın, Önder (1990) “Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm”, 6. Baskı, Ankara, Sol Yay.)

- Esping-Andersen, Gøsta** (1996) "After the Golden Age? Welfare State Dilemmas in a Global Economy", (Gøsta, Esping-Andersen (Editör)(1996), Welfare States in Transition: National Adaptations in Global Economies, Londra, Sage Publications, s. 1-3 (Çeviren: Yakut Çakar, Burcu/Balaban, Utku Barış "Altın Çağ Sonrası? Küresel Bir Ekonomide Refah Devleti İnkilemleri": Buğra, Ayşe/ Keyder, Çağlar (Editör)(2013), Sosyal Politika Yazıları, İstanbul, İletişim Yay.)
- Evren, Çınar Can** (2016) Kamu-Özel İş Birlikleri: Kamu Hizmetlerinin Özel kişilere Sözleşme Yoluyla Gördürülmesinin Hukukî Rejimi, 1.Baskı, Ankara, Seçkin Yay., s.35.
- Genç, Fatma Neval** (2007) "Türkiye'nin Küreselleşme Politikası ve Kamu Yönetimine Etkileri": Eryılmaz, Bilal/Eken, Musa/Şen, Mustafa Lütfi (Editör), Kamu Yönetimi Yazıları: Teoride Değişim Yeniden Yapılanma Sorunlar ve Tartışmalar, 1. Baskı, Ankara, s.258-278.
- Gombert, Tobias** (2009) Grundlagen der Sozialen Demokratie – Lesebuch der Sozialen Demokratie 1. Akademie für Soziale Demokratie, Bonn (Çeviren: Hallaç, Recai (2010), Sosyal Demokrasi El Kitabı-1: Sosyal Demokrasinin Temelleri, 3. Baskı İstanbul, Friedrich-Ebert-Stiftung Sosyal Demokrasi Akademisi)
- Göküş, Mehmet** (2011) Kamu Hizmeti: Kuram, Politika, Uygulama, 1. Baskı, Konya, Çizgi Kitabevi.
- Göze, Ayferi** (2010) Liberal Marxiste Faşist Nasyonal Sosyalist ve Sosyal Devlet, 6. Baskı, İstanbul, Beta Yayınları.
- Gözler, Kemal** (2009) İdare Hukuku, 2.Cilt, 2. Baskı, Bursa, Ekin Yayınları.
- Gulick, Luther** (1937) "Notes on the Theory of Organisation": Gulick, L./Urwick, L. (Editör), Papers on the Science of Administration, 1. Baskı New York, Institute of Government, s.1-46.
- Gür, Timur Han/Akbulut, Hale** (2012) "Gelişmekte Olan Ülkelerde Politik İstikrarın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi", Sosyo Ekonomi Dergisi, C:1, S:1, s.281-300.
- Güriz, Adnan** (1998) Sosyal Demokrasi İdeolojisi, 1. Baskı, Ankara, AÜHF Döner Sermaye Yay. No:49.

- Güzel, Ali** (2012) “Sosyal Devlet ve Sosyal Haklar”: Kaboğlu, İbrahim (Editör), Anayasal Sosyal Haklar: Avrupa Sosyal Şartı, Karşılaştırmalı Hukuk ve Türkiye, 1. Baskı, İstanbul, Legal Yayınları.
- Hayek, Friederich A.** (2012) Law, Legislation and Liberty, 1.Edition, London, Taylor&Francis Group. (Çeviren: Yayla, Atilla/Erdoğan, Mustafa/ Öz, Mehmet (2012), “Hukuk, Yasama ve Özgürlük”, 1. Baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları)
- Hayek, Friederich A.** (1944) The Road to Serfdom, 1. Edition, London, Routledge Press (Çeviren: Feyzioğlu, Turhan/Arşan, Yıldırım/Yayla, Atilla, Kölelik Yolu, 4. Baskı, Ankara, Liberte Yayınları)
- Kessler, Gerhard,** (1945) İctimaî Siyaset (Çeviren: Orhan Tuna, Gençlik Kitabevi, İstanbul.)
- Kırışık, Fatih/ Sezer, Özcan** (2015) Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Kamu Politikası Oluşturma Sürecindeki Rolü, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 11, Yıl 11, Sayı 2, s.199-215.
- Kleinman, Mark (2002)** “Crisis? What Crisis? Continuity and Change in European Welfare States”: A European Welfare State? European Social Policy in Context , s. 1-27, 1. Baskı, London, Palgrave Macmillan (Çeviren: Yakut-Çakar, Burcu/Balaban, Utku Barış (2011) “Kriz mi? Ne Krizi? Avrupa Refah Devletlerinde Süreklilik ve Değişim”: Keyder, Çağlar/Buğra, Ayşe (Editör)(2011) Sosyal Politika Yazıları, İletişim Yay., 5. Baskı, İstanbul)
- Knox, John H.** (2008) “Horizontal Human Rights Law”, The American Journal of International Law, Vol:102, No:1, s.1-2,
- Koray, Meryem/Topçuoğlu, Alper** (1987) “Sosyal Politika”, Karınca Matbaacılık, İzmir.
- Kristinsson, Gunnar Helgi, “*Political Control and Perceptions of Corruption in Icelandic Local Government*”, Icelandic Review of Politics and Administration C:1, S:11, s.1-18.
- Louis, Paul** (1946) Histoire Du Socialisme En France: 1789-1945,4th Edition, Paris, Libraire Marcel Rivière el Cie (Çeviren: Hulûsi, Şerif (1966) Fransız Sosyalizmi Tarihi, Çev., İstanbul., Dördüncü Yayınları.

- Moore, Samuel/Engels, Friederich** (Editor and translator) (1888) Manifesto of the Communist Party, 1st English Edition of Marx, Karl/Engels, Friederich (1848) Manifest der Kommunistischen Partei, Chicago, Charls H. Kerr&Company (Çeviren: Üster, Celal/Değiş, Nur, Komünist Manifesto, 22. Basım, İstanbul, Can Yay.) s.49-65.
- Meriç, Cemil** (1995) Saint-Simon:İlk Sosyolog, İlk Sosyalist, 1. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları
- Merkel, Wolfgang/ Petring, Alexander/Henkes, Christian/ Egle, Christoph** (2011) Social Democracy in Power: The Capacity to Reform, 1st Edition, London, Routledge (Çeviren: Özcan, Kıvanç/Baltacı, Erhan (2012) İktidarda Sosyal Demokrasi, 1. Baskı, İstanbul, Phoenix Yay, s.21.)
- Meyer, Thomas, Hinchman, Lewis** (2008) The Theory of Social Democracy, 1st Edition, Cambridge (Çeviren: Ersöz, Ekrem Berkay (2015) Sosyal Demokrasi Kuramı, 1. Baskı, Ankara, Phoenix Yay, s.9-17.)
- Mill, John Stuart** (1863) Utilitarianism, 1st Edition, London, Parker, Son and Bourn, West Strand (Çeviren: Murteza, Gökhan, Faydacılık, 1. Basım, İstanbul, Pinhan Yayınları.
- Minkin, Lewis/Seyd, Patrick** (1991) İngiltere İşçi Partisi: Fincancı, Yurdakul (Editör), Batı Avrupa'da Sosyal Demokrasi, Çev. Yurdakul Fincancı, Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı, İstanbul, s.58.
- Mosher, Frederick C.** (1968) Democracy and the Public Service, 1. Baskı, New York, Oxford Yayınları.
- Mouffe, Chantal** (2018) For a Left Populism, 1st Edition, New York, Verso Edidion NLB (Çeviren: Yanık, Aybars (2019) Sol Popülizm, 1. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları.)
- Mutlu Kılıç, Elif/Göksu, Aliye Emel** (2018) “Bir Kentsel Dönüşüm Deneyimi: Kadifekale-Uzundere İkileminde Bireysel Öyküler Üzerine Düşünmek”, Planlama Dergisi, C:2, S:28, s. 201–217.
- Nozick, Robert** (1974) Anarchy, State and Utopia, 1st Edition, New York, Basic Books (Çeviren: Oktay, Alişan, Anarşi, Devlet ve Ütopya, 2. Baskı İstanbul Bilgi Üniv. Yay., İstanbul)

- Özbay, Özdeş** (2017) “Uluslararası Su Hakkı Mücadeleleri”: İlhan, Akgün/Erdoğan, Erkin/Yüce, Nuran/Özbay, Özdeş (Editör) Türkiye’de ve Dünyada Su krizi ve Su Hakkı Mücadeleleri, Özdeş Özbay, Sivil ve Ekolojik Haklar Derneği, İstanbul
- Özer, Mehmet Akif** (2019) Yeni Kamu Yönetimi, 3. Baskı, Ankara., Gazi Kitabevi, s. 9.
- Petring, Alexander** (2012) “Sozialstaat und Sozialdemokratie-Lesebuch der Sozialen Demokratie, Bonn, Friedrich Ebert Stiftung (Çeviren: Hallaç, Recai (2013) Sosyal Demokrasi El Kitabı 3: Sosyal Devler ve Sosyal Demokrasi, Friedrich Ebert Vakfı Siyaset Akademisi Birimi, 2. Baskı, İstanbul.)
- Piketty, Thomas** (2013) Le capital au xxie siècle, 1ère édition, Paris, Éditions de Seuil (Çeviren: Koçak, Hande (2014) Yirmi Birinci Yüzyılda Kapital, 1. Basım İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları)
- Poroy, Mehmet Akif** (2006) “Yatay İlişkilerde Pozitif Sorumluluk İnsan Haklarının Yatay İlişkilerde Geçerliliği”, İstanbul Barosu Dergisi, C:80, S:3, s.1006 vd.
- Przeworski, Adam** (1985) Capitalism and Social Democracy, 1. Edition, Cambridge, Cambridge University Press (Çeviren: Atabağsoy, Naim/Çoban, Funda/Ata, İlkay/Torlak, Soner (2012), Kapitalizm ve Sosyal Demokrasi, 1. Baskı, Ankara, Phoenix Yayınları).
- Rawls, John** (1999) A Theory of Justice, Harvard University Press (Çeviren: Coşar, Vedat Ahsen (2017) 1. Baskı, Ankara, Phoenix Yayınları)
- Razavi, Nasya S.** (2019) ‘Social Control’ and the Politics of Public Participation in Water Remunicipalization, Cochabamba, Bolivia”, Water, C:7, S:11, s.1455-1474.
- Sarı, Ömür Kadri** (2019) İdare Hukuku Bağlamında E-Devlet Dönüşümü ve Uyap, 1. Baskı, Ankara, Seçkin Yayınları.
- Savaş, Vural Fuat** (2013) “Ekonomik Haklar, Refah Devleti ve Adalet Üstüne Bazı Düşünceler”: Güriz, Adnan (Editör) Adalet Kavramı, 3. Baskı, Ankara, Türkiye Felsefe Kurumu Yay., s.125-137, s.126.

- Sayan, Serdar/ Berument, Hakan** (1997) “Türkiye’de Siyaset, Ekonomik Popülizm ve Hükümetler”, Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C:15, S: 2, s. 171 – 185.
- Smith, Adam** (1776), *The Wealth of Nations*, 1st Edition, London, W. Strahan and T. Cadell (Çeviren: Derin, Haldun, Milletlerin Zenginliği, 5. Baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yay.) **Soysal, Mümtaz** (1957) “İngiliz İşçi Partisi”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi C:12, S:1, s.74-91.
- Sunay, Reyhan** (2015) “İnsan Haklarının Yatay Etkisi ve Devletin Sorumluluğu”, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:23, S:1, s.9-52.
- Surrender, Rebecca** (2004) “Modern Challenges to the Welfare State and the Antecedents of the Third Way”: (Lewis, Jane, Surrender, Rebecca (Editör) (2004) *Welfare State Change Towards a Third Way?*, 1st Edition, New York, Oxford University Press, s. 3-24.
- Şahin, Ali/ Örseli, Erhan** (2016) *Teoriden Uygulamaya E-Devlet*, 1. Baskı, Ankara, Atlas Yayınları.
- Şahin, Ali** (2016) *Türk Kamu Yönetiminde Yapısal Dönüşüm ve E-Devlet*, Ankara, Atlas Yayınları.
- Talas, Cahit** (1967) *Sosyal Politika*, 3. Basım, Ankara, Sevinç Matbaası.
- Tanör, Bülent** (1978) *Anayasa Hukuku’nda Sosyal Haklar*, 1. Basım, İstanbul, MAY Yay., s.79.
- Taylor, Frederick W.** (1911) *The Principles of Scientific Management*, 1st Edition, New York and London, Harper&Brothers Publishers (Çeviren: Akın, Bahadır (2016), *Bilimsel Yönetimin İlkeleri*, Ankara, Liberte Yayınları.)
- Titmuss, Richard M.** (2008) “What is Social Policy”: Leibfried, Stephan/Mau, Stephen, *Welfare States: Construction, Deconstruction, Reconstruction: Analytical Approaches Vol:1*, 1st Edition, Edward Elgar Publishing., s.138-148.
- Toprak, Oğuz** (2012) *Refah Devleti ve Kapitalizm*, 1. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları.

- Ulusoy, Ali** (1999) “Fransız ve Avrupa Birliği Kamu Hizmeti Anlayışlarının Türk Hukukuna Etkisi”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:48, S:1-4, s.165-176.
- Ulusoy, Ali** (2004) Kamu Hizmeti İncelemeleri, 1. Baskı, Ankara, Ülke Kitabevi.
- Uslu, Ateş** (2015) “Büyük Britanya ve İspanya’da İşçi Hareketlerinin Başlangıcı ve Ütopya Düşüncesi”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C:70, S:1, s. 35-63.
- Willoughby, W.F.** (1927) Principles of Public Administration, 1. Baskı, Washington, The Brookings Institution.
- Wilson, Woodrow** (1887) “The Study of Administration”, Political Science Quarterly, Vol: 2, No:2, pp. 197-222 (Çeviren: Abadan, Nermin (1961), “İdarenin İncelenmesi”: Woodrow Wilson: Seçme Parçalar, Türk Siyasî İlimler Derneği Yay., İstanbul.)
- Yıldırım, Turan/ Yasin, Melikşah/ Kaman, Nur/ Özdemir, Eyüp/ Üstün, Gül/ Tekinsoy, Okay** (2015) İdare Hukuku, 6. Baskı, İstanbul, Onikilevha Yayınları.

İNTERNET KAYNAKLARI

- “NATO ülkelerinden savunmaya büyük harcama”, <<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/nato-ulkelerinden-savunmaya-buyuk-harcama/1515187>>, s.e.t. 11.02.2020.
- “System deadlock: Joker artistically diagnoses modern world's ills – Zizek”, <https://www.google.com/amp/s/www.rt.com/news/472541-joker-movie-horror-violence-zizek/amp/> s.e.t. 11.02.2020.
- “Avusturya'da Halk Koalisyonu Karşı Sokakta” <https://www.timeturk.com/avusturya-da-halk-koalisyonu-karsi-sokakta/haber-1088261> s.e.t. 26.09.2019.

- “Avusturya’da seçim: Sebastian Kurz liderliğindeki Halk Partisi birinci”,
<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-49869960>
- “Bolivya’da Varoş Ayaklanması”
https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/07/110713_bolivia s.e.t.
30.09.2019.
- “Donald Trump Ordered to Pay \$2 Million for Charity Fraud”,
<https://www.motherjones.com/politics/2019/11/donald-trump-ordered-to-pay-2-million-for-charity-fraud>
- OECD, “Government at a Glance, Country Fact Sheet: Greece”, 2017,
<https://www.oecd.org/gov/gov-at-a-glance-2017-greece.pdf> s.e.t.
11.02.2020.
- “Yolsuzluk Avusturya’da Erken Seçimi Getirdi”,
<http://yeniozgurpolitika.net/yolsuzluk-avusturyada-erken-secimi-getirdi/> s.e.t. 26.09.2019.

MAHKEME KARARLARI

- Anayasa Mahkemesi, E:994/43- K:994/42-2, T: 9.12.1994.
Anayasa Mahkemesi, E:973/32-K:974/11, T: 26.3.1974.
Anayasa Mahkemesi, E:994/71-K:995/23, T: 28.6.1995.
Danıştay 13. D., E: 2008/5151, K: 2008/6509, T:26.09.2008.